

Jorma Mäntylä
Juha Karilainen

Journalistietiikan kehitys Suomessa ja Euroopassa 1995–2007

Tampereen yliopisto
Tiedotusopin laitos

Julkaisuja / Publications
Sarja / Series B 49/2008

SARJA		SERIES
Tutkimuksia	A	Studies
Raportteja	B	Reports
Keskusteluja ja katsauksia	C	Discussion and reviews
Opetusmonisteita	D	Textbook materials
Bibliografioita ja luetteloita	E	Bibliographies and catalogues

Myynti:
 Tiedekirjakauppa TAJU
 PL 617
 33014 Tampereen yliopisto

Puhelin (03) 3551 6055
 Faksi (03) 3551 7685

taju@uta.fi
granum.uta.fi
www.uta.fi/taju/

Ulkoasun suunnittelu ja taitto:
 Mikko Keinonen / Clinus Design
 (www.clinus.org/clinusdesign)

ISBN 978-951-44-7262-6

Sisältö

Esipuhe	5
1. Johdanto ja kysymyksenasettelu	6
2. Euroopan journalistieettiset koodit 1995	8
3. Euroopan journalistieettiset koodit 2007	9
3.1. Aineiston hankinta	9
3.2. Koodit ja niiden laatijat	10
3.3. Koodien sisältö	17
3.4. Yhteenveto eurooppalaisesta kehityksestä	27
4. Suomen journalistien eettinen koodi 2005	29
4.1. Journalistin ohjeet 2005 ja niitä edeltänyt uudistustyö	29
4.2. Aineiston hankinta ja luokitteluperusteet	30
4.2.1. Vastuu yleisölle: Tiedon totuudellisuus	31
4.2.2. Vastuu yleisölle: Tiedon selkeys	34
4.2.3. Vastuu yleisölle: Suuren yleisön etu ja yleinen etu	37
4.2.4. Vastuu yleisölle: Vastuu yleisen mielipiteen muodostamisessa ..	39
4.3.5. Vastuu lähteille ja haastateltaville: Tiedon hankkiminen ja esittäminen	43
4.2.6. Vastuu lähteille ja haastateltaville: Lähteiden loukkaamattomuus ja lähdesuoja	46
4.2.7. Vastuu valtiolle: Valtiollisten instituutioiden kunnioittaminen	49
4.2.8. Vastuu työnantajalle: Lojaalisuus työnantajaa kohtaan	51
4.2.9. Ammatillinen identiteetti: Lahjusten ja etujen vastaanottaminen	51
4.2.10. Ammatillinen identiteetti: Riippumattomuus julkisesta vallasta	52
4.2.11. Ammatillinen identiteetti: Riippumattomuus työnantajista ja mainostajista	53
4.2.12. Ammatillinen identiteetti: Toimittajan ammatillisen aseman suojaaminen	54
4.2.13. Ammatillinen identiteetti: Toimittajien ammatillisen yhtenäisyyden suojaaminen	55
4.3. Muutokset Suomessa 1995–2007	55
5. Yhteenveto: muutokset Euroopassa ja Suomessa	58
Kirjallisuus	61
Verkkolähteet	61
Liite	62
Koodien 63 periaatetta	
Tiivistelmä	65

Esipuhe

Käsillä oleva tutkimus on toteutettu Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikössä syyskuusta 2007 maaliskuuhun 2008. Sen on rahoittanut Helsingin Sanomain Säätiö. Tutkimusaineiston keruusta ja analyysistä vastaavat yht. kand. Juha Karilainen (Euroopan osuus) ja yht. tri Jorma Mäntylä (Suomen osuus). Loppuyhteenvedo on tehty yhdessä.

Tämä julkaisu on eräänlainen osareportti. Laajempi yhteenvedo ja katsaus Suomen tilanteesta ilmestyy alkusyksyllä 2008 Jorma Mäntylän oppikirjassa *Journalistin etiikka 2* (Gaudeamus). Journalistietiikan kansainväliset kehukset puolestaan esitellään Kaarle Nordenstrengin ja Juhani Kortteisen toimittamassa opetusmonisteessa (Tampereen yliopisto). Lisäksi kaikkien Euroopan maiden koodit ovat nähtävissä Tampereen yliopiston *EthicNet-tietopankissa* (www.uta.fi/ethicnet).

Helsingin Sanomain Säätiön taloudellisen tuen lisäksi kiitämme yhteistyöstä Julkisen sanan neuvoston sihteereitä Nina Porraa ja Ilkka Vanttistä. Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikköä kiitämme työtiloista ja ystävällisestä, tutkimusmyönteisestä ilmapiiristä.

Tampereella 27.3.2008

Tekijät

1. Johdanto ja kysymyksenasettelu

Toimittajien ja kustantajien eettisiä ohjeita eli säännöstöjä tai ”koodeja”, kuten niitä alan kansainvälisessä kielenkäytössä yleensä kutsutaan, on ollut lähes sadan vuoden ajan. Ne ovat alan itsensä määrittelemiä, tavallisesti journalistien ammattiliittojen ja kustantajien etujärjestöjen nimissä, ja ne edustavat joukkoviestinnän järjestelmässä itsesääntelyä virallisen lakisääntelyn ja yritystoimintaa hallitsevan markkinasääntelyn rinnalla. Ne määrittelevät lakeja tarkemmin hyvän journalistisen tavan. Tässä tutkimuksessa näitä säännöstöjä kutsutaan lyhyesti koodeiksi, vaikka tämä termi ei ole suomen kielessä täysin vakiintunut.

Suomen Julkisen sanan neuvosto (JSN) perustettiin 1968 eli tasan 40 vuotta sitten tulkistamaan ja ylläpitämään hyvää journalistista tapaa. Neuvosto ja journalistieettinen koodi muodostavat rungon median itsesääntelylle Suomessa ja sama malli on otettu käyttöön useimmissa Euroopan maissa.

Tänä aikana niin työmarkkinat kuin lehdistökin ovat muuttuneet, ja myös ammattietiikan säännöstöä on muutettu monta kertaa. Vuosituhannen vaihteessa Euroopan yhdentymisen ja globalisaation oloissa journalismi ja etiikka ovat aidosti kansainvälistymässä. Tarkempaa tietoa tästä kehityksestä ei kuitenkaan ole, ainakaan kansainvälisesti. Viimeisin vertaileva kansainvälinen tutkimus tehtiin Tampereella pro gradu -työnä 1990-luvun alussa ja se julkaistiin *European Journal of Communication* -lehdessä 1995.¹ Tämän jälkeen Suomi on liittynyt Euroopan unioniin, joka sittemmin on laajentunut viidentoista ”vanhan EU-maan” organisaatiosta 27 maan yhä tiiviimäksi unioniksi. Kuluneen 12 vuoden aikana unionin toimivalta on lisääntynyt ja lainsäädäntöä on yhdenmukaistettu. Unionin ulkopuoliset Euroopan maat ovat mukana joko ETA-yhteistyössä tai maat ovat muutoin lähentäneet lainsäädäntöään yhdentymisen jatkuessa.

Yleensä eettinen sääntely täydentää lainsäädäntöä ja perustuu osapuolten vapaaehtoiseen sopimiseen. Itsesääntelyn taustalla on kuitenkin lainsäädäntö, kansainvälinen oikeuskäytäntö ja ”soft law” -tyyppinen normisto. Siinä on tapahtunut yhdentymisen ja globalisaation takia merkittäviä muu-

1 Laitila (1995). Tätä ennen Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella on kartoitettu journalistieettisten koodien sisältöä useissa laudaturtutkielmissa (Harri Leppänen 1977, Antti Alanen 1979, Veli Holopainen 1987, Pauli Juusela 1991; kts. Nordenstreng 1992, 64-65, 158). Aineistona oli aluksi Unescon 1970-luvun puolivälissä kokoamat kansalliset koodit ja sittemmin International Organization of Journalists -järjestön dokumentaatiokeskuksen IJI:n keräämät ja englanniksi kääntämät koodit. Koodien tekstit (englanniksi) laitettiin laitokselle 1990-luvun puolivälissä perustettuun EthicNet-tietopankkiin (www.uta.fi/ethicnet). EthicNetin sivusto uusitaan keväällä 2008, jolloin siitä löytyvät kaikki tässä tutkimuksessa mukana olevat koodit.

toksia niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Kehitys vaikuttaa vahvasti viestintään, kun yhtäältä kansainvälinen oikeus eriytyy yhä enemmän erikoistuneiksi ”regiimeiksi” ja toisaalta yksityisten toimijoiden kansainvälinen vastuunalaisuus lisääntyy, jolloin kansallisen tason ja lainsäädännön merkitys heikkenee. Siten kansainvälinen journalistietiikka nousee yhä tärkeämmäksi tekijäksi. Kansainvälisellä tasolla on kehittynyt merkittävää viestintään liittyvää oikeuskäytäntöä, joka on tarkentanut vastuuta viestintän sisällöstä silloin, kun sillä on yllytetty vakaviin ihmisoikeusloukkauksiin, kuten rikoksiin ihmisyyttä vastaan. Myös alueellisten ihmisoikeusoppimusten soveltamiskäytäntö on kehittynyt nopeasti. Lisäksi erilaisten itsesääntelyjärjestelmien kehittäminen kansainvälisellä ja eurooppalaisella tasolla on nousussa.

Tämän tutkimuksen kohteita on kaksi. Ensin kartoitetaan kansainvälistä journalistietiikkaa Euroopassa voimassa olevien ammattieettisten säännösten avulla. Mitä Euroopassa ja lähialueilla käytettävät journalistieettiset koodit sisältävät ja miten ne ovat muuttuneet vuoden 1995 jälkeen? Aineiston luokittelun ja käsittelyn perustana on Tiina Laitilan tutkimus, joka nyt siis toistettiin 12 vuoden jälkeen. Olettamuksena on, että muutoksia on tapahtunut ja aktiivisen itsesääntelyn piiriin on tullut lisää maita samalla kun aiemmin vahvasti valtiojohtoisia viestintäjärjestelmiä on purettu.

Toinen tutkimuskohde on journalistietiikka sellaisena kuin se ilmenee Suomen *Journalistin ohjeissa* ja Julkisen sanan neuvoston tulkinnoissa. Vuonna 2005 voimaan astuneet uudet *Journalistin ohjeet* ja niiden soveltaminen JSN:ssa selvitetään kertyneiden tapausten valossa vertaillen vastaaviin tapauksiin vuoden 1992 *Journalistin ohjeiden* perusteella. Selvitetään mihin suuntaan tulkinnat Suomessa ovat kehittyneet uusien ohjeiden astuttua voimaan. Suomen tapauksia käsitellään käyttäen samaa luokittelua kuin Laitilan tutkimuksessa.

Tutkimuksen kolmas osa yhdistää Suomen kansainväliseen kehitykseen. Kysytään, onko Suomen kehitys ”linjassa” muun Euroopan ja lähialueiden kanssa vai poikkeako muiden maiden kehitys Suomesta. Tämän perusteella arvioidaan mihin suuntaan eurooppalainen ja suomalainen journalistietiikka on kehittynyt 12 vuoden aikana. Samalla selvitetään, miten internet-viestintää käsitellään ohjeissa.

Tutkimuksen kaksi osaa eivät ole täysin yhteismitallisia. Kansainvälinen osuus kertoo, millaisia journalistieettisiä koodeja on Euroopassa ja lähialueilla, mutta se ei kerro miten niitä käytännössä tulkitaan ja sovelletaan. Suomen osuudessa sen sijaan seurataan koodien sisällöllisen muuttumisen lisäksi niiden tulkintaa Julkisen sanan neuvoston ratkaisuisissa.

2. Euroopan journalistieettiset koodit 1995

Tiina Laitila tutki vuonna 1995 Euroopan journalistieettisiä koodeja. Hän teki aiheesta pro gradu –tutkielman, jonka perusteella laati sittemmin artikkelin *European Journal of Communication* -lehteen (Laitila 1995). Koodeja oli 1995 runsaat 30. Koodien määrä oli suurempi kuin tuolloin toiminnassa olleiden lehdistöneuvostojen määrä, joita oli 20. Useimmat koodit olivat journalistiliittojen hyväksymiä ja monia niistä oli päivitetty tai kirjoitettu uudelleen 1990-luvun alussa. Muutamia kokonaan uusia oli jo ilmaantunut Itä-Euroopan entisiin sosialistimaihin.

Laitilan tutkimuksessa analysoitiin 31 koodia, jotka olivat käytössä 29 maassa. Kahdessa maassa oli kaksi koodia. Hän jakoi koodien sisällön kuuteen pääluokkaan, joilla oli yhteensä 13 alaluokkaa. Koodien yleisimmät yhdistävät ”funktiot” olivat vastuullisuus yleisölle ja lähteille sekä pyrkimys suojata journalistinen koskemattomuus ulkopuolisia vaikutuspyrkimyksiä vastaan. Laitila päätteli, että yleisellä tasolla koodit olivat melko samanlaisia: 13 tärkeintä sisältöluokkaa esiintyvät lähes kaikissa koodeissa. Yksittäisten periaatteiden tasolla oli kuitenkin eroja. Laitila löysi kaikkiaan 61 periaatetta, joista vain 24 esiintyi yli puolessa koodeista.

Kaikkein yleisimmät periaatteet olivat tiedon oikeellisuus ja totuudellisuus, syrjintäkiellot rodun, sukupuolen, uskonnon jne. perusteella, rehellinen ja asiallinen tiedonhankinta, lähteiden ja journalistien rehellisyys ja riippumattomuus sekä sanan- ja keskustelunvapaus.

Erot ja yhtäläisyydet kansallisten koodien välillä eivät näyttäneet mitenkään noudattavan maantieteellisiä, kielellisiä tai muitakaan traditionaalisia jakolinjoja.

3. Euroopan journalistieettiset koodit 2007

Sen lisäksi, että 16 eurooppalaista journalistieettistä koodia on päivitetty vuoden 1995 jälkeen, on maanosaamme ilmestynyt 18 täysin uutta koodia. Uusia maita tässä joukossa on tosin vain 16, koska Puolaan on ilmestynyt yhden vanhan koodin lisäksi kaksi uutta.

Ilmeisin syy uusien koodien suurelle määrälle on uusien valtioiden ilmaantuminen Euroopan kartalle 1990-luvulla, kun Neuvostoliitto ja Jugoslavia hajosivat. Itsenäistyneet maat ovat sitten laatineet journalistieettisiä koodia 2000-luvulla.

Tähän selvitykseen on otettu vain journalistiliittojen, kustantajajärjestöjen tai lehdistöneuvostojen koodeja niiden kattavuuden takia. Tutkimuksen ulkopuolelle on jätetty mediatalojen omat koodit. Näitä on otettu käyttöön viime vuosina esimerkiksi Ranskassa, jossa monet suuret valtiolliset ja alueelliset sanomalehdet ovat ottaneet käyttöönsä omia koodistojaan välttääkseen valtion sääntelyn ja oikeustapaukset (European Journalism Centre).

Koodit ovat muodoltaan hyvin vaihtelevia. Joissakin toimittajan ohjeissa on vain kymmenisen sääntöä, jotka mahtuvat yhdelle liuskalle (Iso-Britannia). Joissakin ohjeissa on monta kymmentä sivua ja kymmenittäin sääntöpykälää (Saksa).

3.1. Aineiston hankinta

Aineisto on kerätty talvella 2007–08 lähinnä eurooppalaisten journalistiliittojen ja lehdistöneuvostojen internet-sivuilta, eurooppalaisilta journalistien tutkimuksen professoreilta ja journalisteilta. Joitain koodeja on saatu myös journalismin tutkijoilta. Jos koodi on löytynyt suoraan internetistä, sen ajantasaisuus on pyritty varmistamaan henkilökohtaisesti koodin laatijoilta. Yhteydenpito tapahtui pääasiassa sähköpostitse.

Armeniasta, Georgiasta, Kreikasta, Kosovosta, Liettuasta, Luxemburgista, Maltasta, Ranskasta ja Romaniasta ei saatu henkilökohtaista varmistusta koodin ajantasaisuudesta.

Itävallan ja Portugalin koodit löytyivät Missouriin yliopiston toimittajakoulutusyksikön ylläpitämältä www.media-accountability.org-sivustolta.

Osa aineistosta oli jo valmiiksi saatavilla Tampereen yliopiston EthicNet-

sivustolla. Tiedotusopin laitoksen ylläpitämästä tietopankista voitiin ottaa ne koodit, joita ei ollut päivitetty sitten vuoden 1995. Aineiston hankinnan aikana selvitettiin kuitenkin myös näiden koodien tilanne, ts. ovatko ne edelleen voimassa.

Suurin osa koodeista oli saatavilla englanninkielisinä. Belgian, Italian, Kroatian, Luxemburgin, Puolan ja Unkarin koodit käännettiin tätä tutkimusta varten alkuperäiskielestä englanniksi.

3.2. Koodit ja niiden laatijat

Tutkimuksessa on mukana toimittajan ohjeet yhteensä 46 Euroopan maasta. Jopa uusimmalla tulokkaalla Kosovolla on jo oma koodinsa. Euroopan Neuvoston maista tutkimuksen ulkopuolella ovat ainoastaan pikkuvaltiot Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino ja Vatikaani. Koodit luettelaa taulukossa 1.

Koodien määrä ei vastaa tutkimuksessa olevien maiden määrää: Katalonian maakunta käyttää omaa koodiaan Espanjassa. Puolassa toimii kaksi suurta journalistiliittoa, SDP ja SDRP, joilla molemmilla on oma koodinsa. Lisäksi maassa on käytössä liittojen ja kustantajajärjestöjen yhteinen etiikkapaperi Media Ethics Charter (MEC). Iso-Britanniassa on käytössä kaksi koodia: journalistiliiton (NUJ) sekä kustantajien ja päätoimittajien lehdistöneuvoston (PCC). Journalistiliiton koodin Iso-Britannia jakaa Irlannin kanssa. Myös Ukrainassa on kaksi koodia, mutta ei varsinaista lehdistöneuvostoa. Toinen koodi on journalistiliiton ja toisen on hyväksynyt Commission for Journalist Ethics. Jälkimmäistä koodia ei ehditty ottaa mukaan tähän tutkimukseen. Näin ollen koodeja on yhteensä 49.

Aineistossa on Laitilan tutkimukseen verrattuna koodit 16 kokonaan uudesta maasta. Uudet maat ovat: Albania, Armenia, Azerbaidzan, Bosnia ja Hertsegovina, Georgia, Kosovo, Kypros, Liettua, Makedonia, Moldova, Montenegro, Romania, Serbia, Ukraina, Valko-Venäjä ja Viro. Myös Puolan journalistiliittojen koodit luokitellaan uusiksi, koska ne eivät olleet mukana Laitilan tutkimuksessa, vaikka Puola maana olikin mukana.

Laitilan tutkimuksessa mukana olleista koodeista 16 on päivitetty vuoden 1995 jälkeen. Maat, joissa koodit on päivitetty, ovat: Alankomaat, Bulgaria, Iso-Britannian NUJ, Iso-Britannian PCC, Kreikka, Kroatia, Luxemburg, Malta, Norja, Ruotsi, Saksa, Slovenia, Suomi, Sveitsi, Tshekin tasavalta ja Unkari.

Taulukko 1. Eettisen koodin päivitysjankoa

Maa / koodi	-1995	1996–2005	2006-
1. Alankomaat			2007
2. Albania			2006
3. Armenia		2002	
4. Azerbaidzan		2002	
5. Belgia	1982		
6. Bosnia ja Hertsegovina			2006
7. Bulgaria		2004	
8. Espanja	1993		
9. Georgia		2001	
10. Irlanti			2007
11. Islanti	1991		
12. Iso-Britannia NUJ			2007
13. Iso-Britannia PCC			2007
14. Italia	1993		
15. Itävalta	1983		
16. Katalonia	1992		
17. Kosovo		2005	
18. Kreikka		1998	
19. Kroatia			2006
20. Kypros		2004	
21. Latvia	1992		
22. Liettua		2005	
23. Luxemburg			2006
24. Makedonia		2001	
25. Malta		2000	
26. Moldova		1999	
27. Montenegro		2002	
28. Norja		2005	
29. Puola / SDP		2001	
30. Puola / SDRP	1991		
31. Puola / MEC	1995		
32. Portugali	1993		
33. Ranska	1938		
34. Romania		2004	
35. Ruotsi			2006
36. Saksa			2006
37. Serbia			2006
38. Slovakia	1990		
39. Slovenia		2002	
40. Suomi		2005	
41. Sveitsi		1999	
42. Tanska	1992		
43. Tšekki		1999	
44. Turkki	1989		
45. Ukraina		2002	
46. Unkari			2007
47. Valko-Venäjä	1995		
48. Venäjä	1994		
49. Viro		1997	
Yhteensä	16	21	12

Vanhaa eli samaa koodia kuin vuonna 1995 käytettäviä maita on 14: Belgia, Espanja, Islanti, Italia, Itävalta, Katalonia, Latvia, Puola, Portugali, Ranska, Slovakia, Tanska, Turkki ja Venäjä. Islanti ja Turkki ilmoittivat uusia koodinsa, mutta muutokset olivat pieniä ja kosmeettisia. Kummankaan koodin sisältö ei muuttunut.

Koodit voidaan jakaa viiteen ryhmään laatijan perusteella. Kuten taulukoista 2–4 voi nähdä, suurin osa eli lähes puolet koodeista on journalistiliittojen laatimia ja käyttöönottamia. Toiseksi eniten on lehdistöneuvostojen koodeja. Kolmanneksi eniten on journalistien yhteistyössä kustantajien kanssa laatimia koodeja.

Tanskan koodi on poikkeuksellisesti laadittu valtion ja journalistien yhteistyönä. Koodi on osa Tanskan medialakia.

Toisen poikkeuksen muodostavat Albania, Bulgaria, Kosovo, Moldova, Montenegro ja Romania. Maiden koodit on laadittu kansainvälisissä projekteissa, joihin rahoitus on tullut ulkomailta.

Albanian koodi on laadittu Tanskan ja Sveitsin ulkoministeriöiden sekä Soros-säätiön rahoittamassa hankkeessa (Albanian Media Institute, 2007). Moldovan koodi on laadittu *Independent Journalism Center* -ohjelmassa (www.ijc.md), jossa on mukana suuri joukko kansainvälisiä järjestöjä, muun muassa Soros-säätiö. Myös Montenegron koodi on laadittu Tanskan ulkoministeriön rahoittamassa ohjelmassa *Danish School of Journalism 2004*. Romanian koodi on laadittu Euroopan unionin rahoittamassa ohjelmassa *Media Monitoring Agency*. Bulgarian koodissa sanotaan, että se on laadittu Euroopan unionin *Media Support Programme* -ohjelmassa. Kosovon koodin kirjoittamista on tukenut Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö ETYJ.

Vaikuttaa siltä, että journalistista itsesääntelyä, ja eettistä koodia sen ilmentymänä, pidetään modernin demokraattisen valtion merkinä. Kansainvälistä mediaa kehittävä, mm. Yhdysvaltain ulkoministeriön ja Euroopan Komission rahoittama IREX-järjestö (<http://www.irex.org/>) moittii raportissaan Azerbaidzanin median kehitystä (Irex, 2005), ja toteaa syyksi, että maan journalistisella yhteisöllä ei ole käytössään yleisesti hyväksytyä eettistä koodistoa.

Taulukko 2. Koodien laatijat: Muutokset 1995–2007 vuoden 1995 maissa

Maa / koodi	a)	b)	c)	d)	e)	f)
1. Alankomaat	(X)		X			(X)X
2. Belgia		(X)X				(X)X
3. Bulgaria	(X)				X	X
4. Espanja	(X)X					X
5. Irlanti	(X)X					
6. Islanti	(X)X					(X)X
7. Iso-Britannia NUJ	(X)X					
8. Iso-Britannia PCC			(X)X			(X)X
9. Italia	(X)X					(X)X
10. Itävalta			(X)X			(X)
11. Katalonia	(X)X					
12. Kreikka		(X)X				(X)X
13. Kroatia	(X)X					
14. Latvia	(X)X					
15. Luxemburg			(X)X			(X)X
16. Malta	(X)X					(X)X
17. Norja		(X)X				(X)X
18. Puolan MEC		(X)X				
19. Portugali	(X)X					(X)X
20. Ranska	(X)X					
21. Ruotsi		(X)X				(X)X
22. Saksa			(X)X			(X)X
23. Slovakia	(X)X					X
24. Slovenia	(X)X					(X)X
25. Suomi	(X)X					(X)X
26. Sveitsi	(X)		X			(X)X
27. Tanska				(X)X		(X)X
28. Tsekki	(X)X					
29. Turkki			(X)X			(X)X
30. Unkari	(X)X					X
31. Venäjä	(X)X					X

Selityksiä:

(X)=1995 X=2007

a) Journalistit b) Journalistit ja kustantajat yhdessä c) Lehdistöneuvosto

d) Valtio ja journalistit yhdessä e) Ulkopuolinen taho f) Onko maassa lehdistöneuvostoa?

Taulukko 3.

Koodien laatijat: Vuoden 1995 jälkeen koodin saaneet uudet maat

Maa / koodi	a)	b)	c)	d)	e)	f)
1. Albania					X	
2. Armenia		X				X
3. Azerbaidzan			X			X
4. Bosnia ja Hertsegovina			X			X
5. Georgia	X					
6. Kosovo		X			X	X
7. Kypros			X			X
8. Liettua		X				X
9. Makedonia	X					X
10. Moldova					X	
11. Montenegro					X	
12. Puola SDP	X					
13. Puola SDRP	X					
14. Romania					X	
15. Serbia	X					
16. Ukraina	X					
17. Valko-Venäjä	X					
18. Viro			X			X

Selityksiä:

- a) Journalistit b) Journalistit ja kustantajat yhdessä c) Lehdistöneuvosto
d) Valtio ja journalistit yhdessä e) Ulkopuolinen taho f) Onko maassa lehdistöneuvostoa?

14

Vuoden 1995 tutkimuksessa mukana olleen kolmen maan koodin hyväksyjä on muuttunut vuosien 1995-2007 välillä. Alankomaiden koodin hyväksyjä on nyt lehdistöneuvosto, kun vuonna 1995 koodi oli vain journalistien hyväksymä. Bulgarian koodi oli vuoden 1995 tutkimuksessa lehdistöneuvoston hyväksymä. Bulgarian uusi koodi on hyväksytty EU-projektissa. Sveitsin koodi oli vuonna 1995 vain journalistien hyväksymä. Nyt koodi on lehdistöneuvoston hyväksymä.

Vuoden 1995 tilanteeseen verrattuna viiteen uuteen maahan on sittemmin perustettu lehdistöneuvosto. Nämä maat ovat Bulgaria, Espanja, Slovakia, Unkari ja Venäjä. Itävallan lehdistöneuvosto on lopettanut toimintansa vuonna 2000. Eettinen koodi on kuitenkin käytössä ja sen tunnustaa Itävallan journalistien ammattiliitto.²

² Professori Roman Hummel, Universität Salzburg, sähköposti 24.10.2007.

Taulukko 4. Koodien laatijat: Kaikki tutkitut maat

Maa / koodi	a)	b)	c)	d)	e)	f)
1. Alankomaat			X			X
2. Albania					X	
3. Armenia		X				X
4. Azerbaidzan			X			X
5. Belgia		X				X
6. Bosnia ja Hertsegovina			X			X
7. Bulgaria					X	X
8. Espanja	X					X
9. Georgia	X					
10. Irlanti	X					
11. Islanti	X					X
12. Iso-Britannia NUJ	X					
13. Iso-Britannia PCC			X			X
14. Italia	X					X
15. Itävalta			X			
16. Katalonia	X					
17. Kosovo		X				X
18. Kreikka		X				X
19. Kroatia	X					
20. Kypros			X			X
21. Latvia	X					
22. Liettua		X				X
23. Luxemburg			X			X
24. Makedonia	X					X
25. Malta	X					X
26. Moldova					X	
27. Montenegro					X	
28. Norja		X				X
29. Puola SDP	X					
30. Puola SDRP	X					
31. Puola MEC		X				
32. Portugali	X					X
33. Ranska	X					
34. Romania					X	
35. Ruotsi		X				X
36. Saksa			X			X
37. Serbia	X					
38. Slovakia	X					X
39. Slovenia	X					X
40. Suomi	X					X
41. Sveitsi	X					X
42. Tanska				X		X
43. Tsekki	X					
44. Turkki			X			X
45. Ukraina	X					
46. Unkari	X					X
47. Valko-Venäjä	X					
48. Venäjä	X					X
49. Viro			X			X
Yhteensä (49)	24(49 %)	7(14 %)	11(22%)	1(2%)	5(10%)	30(61%)

Selityksiä: a) Journalistit b) Journalistit ja kustantajat yhdessä c) Lehdistöneuvosto d) Valtio ja journalistit yhdessä e) Ulkopuolinen taho f) Onko maassa lehdistöneuvostoa?

Uusia koodeja on yhteensä 19. Kuusi koodia on ainoastaan journalistien hyväksymiä. Kolme koodia on sekä journalistien että kustantajien ja viisi koodia on lehdistöneuvoston.

Erikoista uusissa koodeissa on siis se, että kuuden maan koodi on hyväksytty jossain kansainvälisessä projektissa (EU, Etyj tms.). Nämä maat ovat Albania, Bulgaria, Kosovo, Moldova, Montenegro ja Romania.

Suurin osa, melkein puolet koodeista on edelleen vain journalistien hyväksymiä. Toiseksi yleisimpiä ovat lehdistöneuvostojen koodit. Kolmanneksi tulevat journalistien ja kustantajien yhdessä hyväksymät koodit.

Ainakin Belgia, Italia, Norja ja Serbia ovat ottaneet käyttöön koodeihinsa lisäyksiä, jotka syventävät jonkin tietyn journalistietiikan osa-alueen ohjeita. Belgiassa on omat dokumenttinsa niin undercover-journalismin, kuvamanipulaation, embargon, talousuutisoinnin kuin rikosten uhrien käsitteelyyn. Italiassa on urheilujournalismia, henkilötietojen julkaisemista ja lapsityövoiman käyttöä koskevat ohjeet. Bosniassa on lisädokumentit sukupuoli-ilmaisujen käyttöön sekä oikeussaliraportointiin. Norjalla on oma lisädokumenttinsa tekstimainonnasta.

Nämä lisädokumentit voidaan rinnastaa Suomen Julkisen sanan neuvoston periaatelausumiin, jotka eivät olleet mukana Laitilan tutkimuksessa. Niinpä tässäkin tutkimuksessa ei tarkastella kuin varsinaisia eettisiä koodeja.

16

Koodien vertailu on toteutettu siten, että kaikki koodeista löydetyt säännöt on luokiteltu eri sisältöluokkiin. Mukana ovat myös koodien johdannoista ja jälkisanoina löydetyt säännöt.

Luokitusrunko on sama kuin Laitilan vuoden 1995 tutkimuksessa pienin korjauksin. Uudesta aineistosta löytyi sellaisia sääntöjä, jotka eivät sopineet Laitilan luokkiin.

Luokitusrungon pääluokat on johdettu Denis McQuailin määrittelemistä median vastuusuhteista (McQuail 2005, 210). Näistä vastuusuhteista Laitila johti kuusi pääluokkaa eli ohjeiden tarkoitusta, funktiota, joihin yksittäisiä eettisiä periaatteita koodeista voi luokitella. Nämä pääluokat olivat:

- Funktio 1: Vastuu suurelle yleisölle
- Funktio 2: Vastuu lähteille ja kohteille
- Funktio 3: Vastuu valtiolle
- Funktio 4: Vastuu työnantajalle
- Funktio 5: Ammatillinen identiteetti
- Funktio 6: Toimittajan ammatillisen aseman suojaaminen

Laitila nimesi nämä koodien pääfunktioiksi, *kuuden ryhmäksi*. Ne Laitila jakoi edelleen kolmeentoista täsmällisempään alaluokkaan, kuten tiedon to-

tuudellisuus, lähdesuoja, yksilön suoja yms. (Laitila 1995, 533-535.)

Kaikkiaan vuonna 2007 koodista löytyi 63 erilaista eettistä periaatetta, kun vuonna 1995 niitä oli 61. Kaikki löydetyt 63 periaatetta on esitetty tämän raportin liitteessä.

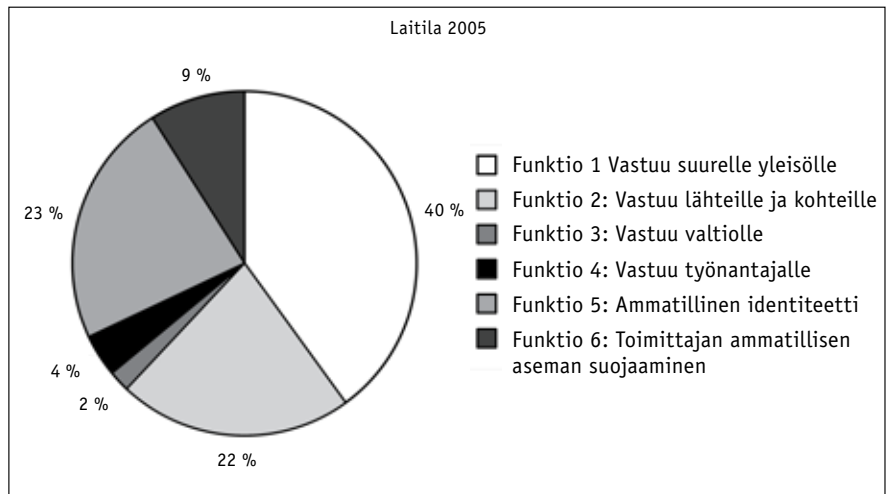
3.3. Koodien sisältö

Koodien sisällöllinen vertailu tehtiin laskemalla esiintykö kukin 63 eettisestä periaatteesta 49 eri koodissa. Laskentatapa on identtinen Laitilan laskentatavan kanssa.

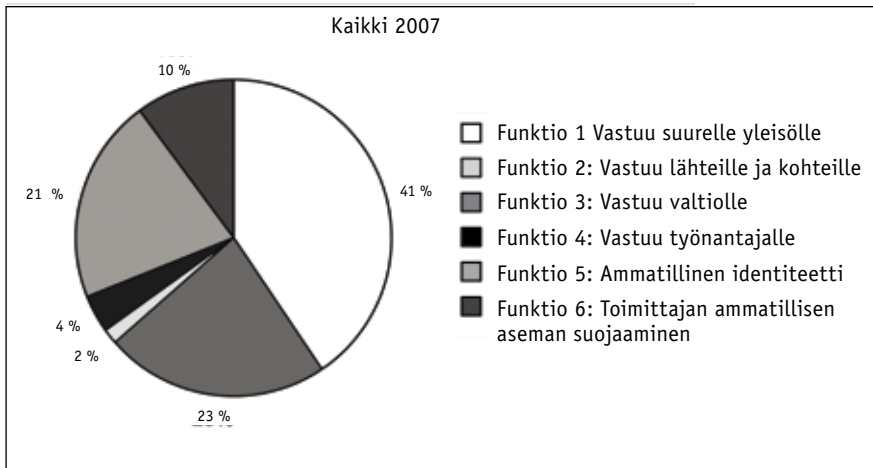
Laskutoimituksen tuloksena on se, että vuonna 2007 eurooppalaisten koodien yleisimmät sisältöluokat eli pääfunktiot ovat vastuullisuus yleisölle (luokka 1), vastuullisuus lähteille (luokka 2) sekä journalismin koskemattomuuden suojeleminen (luokka 5). Niihin kuuluu 84 prosenttia kaikista koodien sisältämistä periaatteista.

Kuviot 1-4 osoittavat, että tulos on hyvin lähellä vuoden 1995 tilannetta. Laitilan mukaan vuonna 1995 yleisimmät sisältöluokat olivat samat. Tosin Laitilalla funktio viisi oli hieman yleisempi kuin funktio kaksi. Funktion 1 prosenttiosuus on täsmälleen sama eikä muidenkaan funktioiden yleisyys muutu kahta prosenttiyksikköä enempää.

Kuvio 1. Koodien pääsisällöt 1995 (Laitila)

Kuvio 2. Koodien pääsisällöt 2007 kaikissa maissa

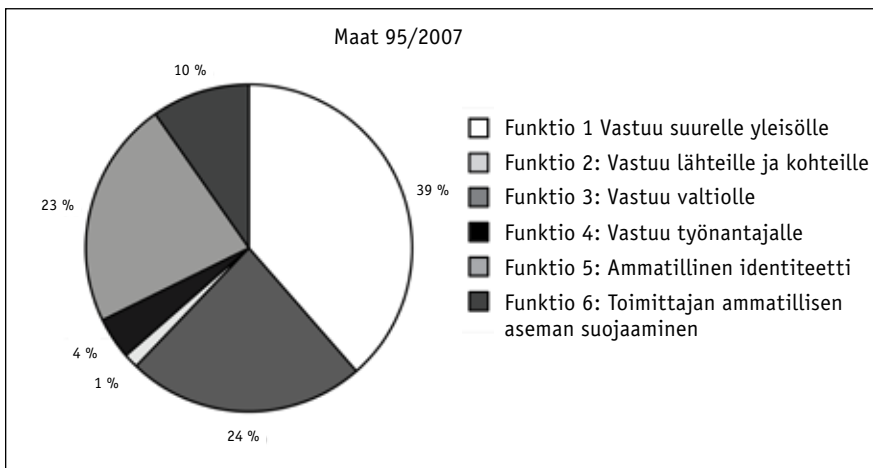

Suurta muutosta luokkien yleisyyteen ei tule myöskään silloin, kun tarkastellaan vain vuoden 1995 tutkimuksessa mukana olleiden maiden tilannetta vuonna 2007. Funktion 1, vastuullisuus yleisölle, yleisyys on vähentynyt kaksi prosenttiyksikköä. Funktiot kaksi ja viisi ovat vaihtaneet järjestystä. Funktion kaksi yleisyys on lisääntynyt kaksi prosenttiyksikköä. Funktion viisi osuus on pysynyt samana.

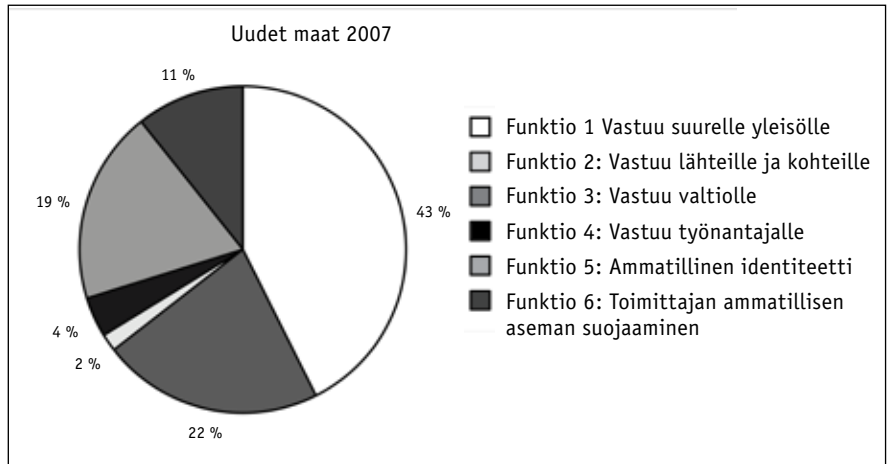
18

Suuria eroja ei ole myöskään, kun tarkastellaan vain uusia koodeja. Tällä kertaa funktion yksi yleisyys on lisääntynyt kaksi prosenttiyksikköä. Funktiot kaksi ja viisi ovat jälleen vaihtaneet järjestystä. Funktion viisi yleisyys on vähentynyt eniten kaikista vertailuista, neljä prosenttiyksikköä.

Kuvio 3. Koodien pääsisällöt 2007 vanhoissa maissa

Kuvio 4. Koodien pääsisältö uusissa maissa 2007

Taulukoissa 5–7 esitetään kaikkien 13 sisältöluokan esiintyvyyksikoodeissa.

Vuoden 2007 koodit ovat hyvin perusteellisia. Kolmea poikkeusta lukuunottamatta kaikissa päivitetyissä ja uusissa koodeissa on sääntöjä 11:stä luokasta, kun luokkia on yhteensä 13. Nämä poikkeukset ovat Iso-Britannia, Kosovo ja Malta.

Vähiten kaikki 13 luokkaa kattavat koodit ovat vanhoja: Belgia (8), Itävalta (7), Puolan MEC (9), Tanska (8).

Ainoastaan luokat yksi (tiedon totuudellisuus) ja kuusi (lähteiden loukkamattomuus) ovat läsnä kaikissa koodeissa.

Taulukko 5. Koodien sisältö vuoden 1995 maissa

Maa / koodi	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IV	X	XI	XII	XIII	Yht.
1. Alankomaat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	X	X	11
2. Belgia	X	X	X	X	-	X	-	-	X	X	X	-	-	8
3. Bulgaria	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	12
4. Espanja	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	12
5. Irlanti	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	-	X	11
6. Islanti	X	X	-	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	11
7. Iso-Britannia NUJ	X	X	-	X	X	X	-	X	X	X	X	-	X	10
8. Iso-Britannia PCC	X	X	X	X	X	X	-	X	-	-	-	X	-	8
9. Italia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
10. Itävalta	X	-	X	X	X	X	-	-	X	-	-	X	-	7
11. Katalonia	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	-	11
12. Kreikka	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	12
13. Kroatia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	12
14. Latvia	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	-	X	11
15. Luxemburg	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	12
16. Malta	X	X	-	-	X	X	-	-	X	X	X	X	X	9
17. Norja	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	12
18. Puola MEC	X	X	X	X	X	X	-	-	X	-	X	X	-	9
19. Portugali	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	X	-	X	10
20. Ranska	X	X	-	X	X	X	-	X	X	X	-	X	X	10
21. Ruotsi	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	X	X	X	11
22. Saksa	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	12
23. Slovakia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
24. Slovenia	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	X	X	X	11
25. Suomi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	-	X	11
26. Sveitsi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
27. Tanska	X	X	X	X	X	X	-	-	X	-	X	-	-	8
28. Tšekki	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	12
29. Turkki	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	X	X	-	10
30. Unkari	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	12
31. Venäjä	X	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	12
Yhteensä	31	30	26	30	30	31	10	25	30	19	27	24	23	

Selitykset taulukon 6 jälkeen.

Taulukko 6. Koodien sisältö uusissa maissa 1995 jälkeen

Maa /koodi	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IV	X	XI	XII	XIII	Yht.
1. Albania	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	12
2. Armenia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	12
3. Azerbaidzan	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
4. Bosnia ja Hertsegovina	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	12
5. Georgia	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	12
6. Kosovo	X	X	X	X	X	X	X	-	X	-	X	X	X	10
7. Kypros	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	12
8. Liettua	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
9. Makedonia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
10. Moldova	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
11. Montenegro	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	12
12. Puola SDP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
13. Puola SDRP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
14. Romania	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
15. Serbia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
16. Ukraina*	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	-	X	11
17. Valko-Venäjä	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
18. Viro	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	12
Yhteensä	18	18	18	18	18	18	18	14	18	16	15	17	17	

* Ukrainasta on eritelty toinen koodi, jota käyttää Commission for Journalist Ethics.

Selityksiä: I Tiedon totuudellisuus, II Tiedon selkeys, III Suuren yleisön etu ja yleinen etu, IV Vastuullisuus yleisen mielipiteen muodostamisessa, V Tiedon hankkiminen ja esittäminen, VI Lähteiden loukkaamattomuus ja lähdesuoja, VII Valtiollisten instituutioiden kunnioittaminen, VIII Lojalisuus työnantajaa kohtaan, IX Yleiset oikeudet ja kiellot, X Riippumattomuus julkisesta vallasta, XI Riippumattomuus työnantajista ja mainostajista, XII Toimittajien ammatillisen aseman suojaaminen ja XIII Toimittajien ammatillisen yhtenäisyyden suojaaminen.

Taulukko 7. Koodien sisältö kaikissa maissa 2007

Maa /koodi	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	Yht.
1. Alankomaat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	X	X	11
2. Albania	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	12
3. Armenia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	12
4. Azerbaidzan	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
5. Belgia	X	X	X	X	-	X	-	-	X	X	X	-	-	8
6. Bosnia ja Hertsegovina	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	12
7. Bulgaria	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	12
8. Espanja	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	12
9. Georgia	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	12
10. Irlanti	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	-	X	11
11. Islanti	X	X	-	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	11
12. Iso-Britannia NUJ	X	X	-	X	X	X	-	X	X	X	X	-	X	10
13. Iso-Britannia PCC	X	X	X	X	X	X	-	X	-	-	-	X	-	8
14. Italia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
15. Itävalta	X	-	X	X	X	X	-	-	X	-	-	X	-	7
16. Katalonia	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	-	11
17. Kosovo	X	X	X	X	X	X	X	-	X	-	X	X	X	10
18. Kreikka	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	12
19. Kroatia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	12
20. Kypros	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	12
21. Latvia	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	-	X	11
22. Liettua	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
23. Luxemburg	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	12
24. Makedonia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
25. Malta	X	X	-	-	X	X	-	-	X	X	X	X	X	9
26. Moldova	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
27. Montenegro	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	12
28. Norja	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	12
29. Puola SDP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
30. Puola SDRP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
31. Puola MEC	X	X	X	X	X	X	-	-	X	-	X	X	-	9
32. Portugali	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	X	-	X	10
33. Ranska	X	X	-	X	X	X	-	X	X	X	-	X	X	10
34. Romania	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
35. Ruotsi	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	X	X	X	11
36. Saksa	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	12
37. Serbia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
38. Slovakia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
39. Slovenia	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	X	X	X	11
40. Suomi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	-	X	11
41. Sveitsi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
42. Tanska	X	X	X	X	X	X	-	-	X	-	X	-	-	8
43. Tšhekki	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	12
44. Turkki	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	X	X	-	10
45. Ukraina	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	-	X	11
46. Unkari	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	12
47. Valko-Venäjä	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
48. Venäjä	X	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	12
49. Viro	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	12
Yhteensä	49	48	44	48	48	49	28	38	48	35	42	41	40	

Selityksiä: I Tiedon totuudellisuus, II Tiedon selkeys, III Suuren yleisön etu ja yleinen etu, IV Vastuullisuus yleisen mielipiteen muodostamisessa, V Tiedon hankkiminen ja esittäminen, VI Lähteiden loukkaamattomuus ja lähdesuoja, VII Valtiollisten instituutioiden kunnioittaminen, VIII Lojaalisuus työnantajaa kohtaan, IX Yleiset oikeudet ja kiellot, X Riippumattomuus julkisesta vallasta, XI Riippumattomuus työnantajista ja mainostajista, XII Toimittajien ammatillisen aseman suojaaminen ja XIII Toimittajien ammatillisen yhtenäisyyden suojaaminen.

Vaikka suurimmasta osasta koodeja löytyvätkin tärkeimmät sisältöluokat, niissä on suuriakin eroja yksittäisten periaatteiden tasolla. Tosin yleisimmät periaatteet ovat pysyneet melko samoina vuosien 1995–2007 välillä. Myös uusien maiden yleisimmät säännöt ovat melko samoja.

Taulukoissa 8–11 esitetään yleisimmät periaatteet vuonna 1995 sekä 2007 uusissa maissa ja kaikissa maissa.

Taulukko 8. Yleisimmät journalistien eettiset periaatteet 1995 (Laitila)

1.	Totuudellisuus, rehellisyys, tiedon oikeellisuus I	90% (28)
2.	Virheiden korjaaminen I	90% (28)
3.	Syrjintäkiellot rodun/etnisen taustan/uskonnon mukaan IV	87% (27)
4.	Yksilön suoja VI	87% (27)
5.	Lahjusten tai muiden etujen vastaanottamisen kiellot IX	87% (27)
6.	Rehellinen ja asiallinen tiedon hankinta V	84% (26)
7.	Suoja ulkopuolisten puuttumiselle journalistiseen työhön IX	84% (26)
8.	Syrjintäkiellot sukupuolen tai yhteiskuntaluokan mukaan IV	81% (25)
9.	Ilmaisen vapaus, puheen, kommentoinnin ja keskustelun vapaus III	74% (23)
10.	Vaitiolovelvollisuus ja lähdesuoja VI	74% (23)
11.	Kielto käyttää ammattiasemaa henkilökohtaiseen hyötyyn VIII	68% (21)
12.	Otsikoiden ja tekstin vastaavuus I	65% (20)
13.	Faktojen ja mielipiteiden sekä oletusten erottaminen II	65% (20)
14.	Harhaanjohtavan ja valikoivan uutisoinnin kielto II	65% (20)
15.	Tekijänoikeuden ja sitaattioikeuden kunnioittaminen V	65% (20)
16.	Erityisharkinta uutisoitaessa rikoksista ja onnettomuuksista VI	61% (19)
17.	Faktojen ja lähteiden tarkistaminen I	58% (18)
18.	Herjauksen, solvauksen ja perusteettoman syytöksen kielto V	58% (18)
19.	Oikeudellinen syyttömyysolettama VI	58% (18)
20.	Oikeus kieltäytyä vakaumuksen vastaisesta tehtävästä XI	58% (18)
21.	Mainosten ja toimituksellisen aineiston erottaminen XI	58% (18)
22.	Vastuu kaikesta uutisoidusta IV	55% (17)
23.	Oikeus arvostelun vapauteen IX	52% (16)
24.	Taistelu sensuuria vastaan X	52% (16)

Taulukko 9. Yleisimmät journalistien eettiset periaatteet, vuoden 1995 maat vuonna 2007

1.	Virheiden korjaaminen I	93% (29)
2.	Totuudellisuus, rehellisyys, tiedon oikeellisuus I	90% (28)
3.	Syrjintäkiellot rodun/etnisen taustan/uskonnon mukaan IV	90% (28)
4.	Rehellinen ja asiallinen tiedon hankinta V	90% (28)
5.	Yksilön suoja VI	90% (28)
6.	Suoja ulkopuolisten puuttumiselle journalistiseen työhön IX	87% (27)
7.	Lahjusten tai muiden etujen vastaanottamisen kiellot IX	84% (26)
8.	Vaitiolovelvollisuus ja lähdesuoja VI	84% (26)
9.	Harhaanjohtavan ja valikoivan uutisoinnin kieltö II	74% (23)
10.	Ilmaisunvapaus, puheen, kommentoinnin ja keskustelun vapaus III	74% (23)
11.	Tekijänoikeuden ja sitaattioikeuden kunnioittaminen V	74% (23)
12.	Kielto käyttää ammattiasemaa henkilökohtaiseen hyötyyn VIII	74% (23)
13.	Faktojen ja lähteiden tarkistaminen I	71% (22)
14.	Faktojen ja mielipiteiden sekä oletusten erottaminen II	71% (22)
15.	Erytisharkinta uutisoitaessa rikoksista ja onnettomuuksista VI	71% (22)
16.	Mainosten ja toimituksellisen aineiston erottaminen XI	68% (21)
17.	Tekijänoikeuden ja sitaattioikeuden kunnioittaminen XIII	68% (21)
18.	Tietojen tärkeys ja olennaisuus I	58% (18)
19.	Lasten, vammaisten ja ymmärykseltään alentuneiden erityiskohtelu VI	55% (17)
20.	Oikeus kieltäytyä vakaumuksen vastaisesta tehtävästä XI	55% (17)
21.	Eturistiriitöiden välttäminen; journalismin ja muiden aktiviteettien yhteensovittamattomuus XII	55% (17)
22.	Tietojen objektiivisuus I	52% (16)
23.	Vastuu kaikesta uutisoidusta IV	52% (16)
24.	Ihmisarvojen kunnioitus III	48% (15)

Hajonta periaatteiden kesken on melko suurta. Vain 23 periaatetta esiintyy yli puolessa koodeista. Vuonna 1995 esiintyi yli puolessa koodeista 24 periaatetta.

Vuonna 1995 kymmenen yleisintä periaatetta olivat seuraavat: tietojen totuudellisuus, virheiden korjaaminen, syrjintäkiellot rodun, etnisen taustan tai uskonnon perusteella, yksilön suoja, lahjusten tai muiden etujen vastaanottamisen kiellot, rehellinen ja asiallinen tiedon hankinta, suoja ulkopuolisten puuttumiselle journalistiseen työhön, syrjintäkiellot sukupuolen tai yhteiskuntaluokan mukaan, ilmaisunvapaus, puheen, kommentoinnin ja keskustelun vapaus sekä vaitiolovelvollisuus ja lähdesuoja.

Vuonna 2007 kymmenen yleisintä periaatetta käsittelevät yksilön suoja, syrjintää rodun, etnisen taustan tai uskonnon perusteella, virheiden korjaamista, tietojen totuudellisuutta, lähdesuojaa, rehellistä ja asiallista tiedon hankintaa, lahjusten vastaanottamista, faktojen ja mielipiteiden erottamista, tietojen valikointia ja vääristelyä sekä faktojen tarkistamista.

Taulukko 10.
Yleisimmät journalistien eettiset periaatteet uusissa maissa 2007

1.	Yksilön suoja VI	100%(18)
2.	Syrjintäkiellot rodun/etnisen taustan/uskonnon mukaan IV	100%(18)
3.	Vaitiolovelvollisuus ja lähdesuoja VI	100%(18)
4.	Lahjusten tai muiden etujen vastaanottamisen kiellot IX	94% (17)
5.	Faktojen ja mielipiteiden sekä olettamusten erottaminen II	94% (17)
6.	Faktojen ja lähteiden tarkistaminen I	94% (17)
7.	Totuudellisuus, rehellisyys, tiedon oikeellisuus I	89% (16)
8.	Tekijänoikeuden ja sitaattioikeuden kunnioittaminen XIII	89% (16)
9.	Harhaanjohtavan ja valikoivan uutisoinnin kielto II	89% (16)
10.	Tietojen objektiivisuus I	89% (16)
11.	Faktojen ja lähteiden tarkistaminen I	89% (16)
12.	Toiminta vallan vahtikoirana, yleisön oikeus tietää III	83% (15)
13.	Rehellinen ja asiallinen tiedon hankinta V	83% (15)
14.	Tekijänoikeuden ja sitaattioikeuden kunnioittaminen V	83% (15)
15.	Erityisharkinta uutisoitaessa rikoksista ja onnettomuuksista VI	83% (15)
16.	Tietojen tärkeys ja olennaisuus I	77% (14)
17.	Kielto käyttää ammattiasemaa henkilökohtaiseen hyötyyn VIII	72% (13)
18.	Ilmaisunvapaus, puheen, kommentoinnin ja keskustelun vapaus III	72% (13)
19.	Oikeudellinen syyttömyysolettama VI	72% (13)
20.	Vastineoikeus V	72% (13)
21.	Taistelu sensuuria vastaan X	66% (12)
22.	Eturistiriitojen välttäminen; journalismin ja muiden aktiviteettien yhteensovittamattomuus XII	66% (12)
23.	Lasten, vammaisten ja ymmärrykseltään alentuneiden erityiskohtelu VI	66% (12)
24.	Rikosten ja väkivallan ihannoinnin ja yllyttämisen kielto IV	66% (12)

Kahdentoista vuoden aikana on tapahtunut suhteellisen vähän muutoksia. Itse asiassa kymmenen yleisimmän periaatteen joukossa on vain kaksi eroavaisuutta. Vuoden 1995 kymmenen yleisimmän periaatteen joukossa on suoja ulkopuolisen puuttumiselle journalistiseen työhön sekä ilmaisunvapaus, puheen, kommentoinnin ja keskustelun vapaus ja sieltä puuttuivat faktojen ja mielipiteiden erottaminen ja faktojen ja lähteiden tarkistaminen. Yksilön suoja on vuonna 2007 noussut tärkeimmäksi eettiseksi periaatteeksi, tiedon totuudellisuus sekä virheiden korjaaminen ovat pudonneet vastaavasti pari sijaa alemmaksi syrjintäkieltojen jälkeen. Jos katsotaan määrällisiä ja prosenttimuutoksia, ne ovat vähäisiä tai olemattomia. Neljä tärkeintä periaatetta ovat aivan samat 1995–2007 ja niiden keskinäinen järjestyskin on muuttunut vain vähän.

Muutoksia kuitenkin on, vaikka peruseriaatteet näyttävät pysyneen hyvin samoina. Jos katsotaan sääntöjä, joita on yli puolessa tutkituista koodeista, havaitaan ns. vakaumuspykälän eli oikeuden kieltäytyä vakaumuksen vastaisesta tehtävästä pudonneen pois 24 tärkeimmän joukosta. Vuonna 1995 se oli 58 prosentissa koodeista, nyt 41 prosentissa. Sen tilalle ovat

nousseet vaatimus tietojen objektiivisuudesta sekä vaatimus tietojen tärkeydestä ja olennaisuudesta, jotka ovat nykyään 32 koodissa. Vuonna 1995 yli puolessa koodeista oli vaatimukset arvostelun vapaudesta ja taistelusta sensuuria vastaan. Ne ovat siirtyneet taaemmaksi, kun tilalle ovat nousseet vaatimukset lasten, vammaisten ja ymmärrykseltään alentuneiden erityiskohtelusta uutisoinnissa sekä ajatus eturistiriitojen välttämistä eli journalismin ja muiden aktiviteettien yhteensovittamattomuus (pyrkimys erottaa toimittajan ammatti puoluepolitiikasta tai osakeomistuksesta jne.).

Taulukko 11.

Yleisimmät journalistien eettiset periaatteet kaikissa maissa 2007

1.	Yksilön suoja VI	94% (46)
2.	Syrjintäkiellot rodun/etnisen taustan/uskonnon mukaan IV	94% (46)
3.	Virheiden korjaaminen I	94% (46)
4.	Totuudellisuus, rehellisyys, tiedon oikeellisuus I	90% (44)
5.	Vaitiolovelvollisuus ja lähdesuoja VI	90% (44)
6.	Rehellinen ja asiallinen tiedon hankinta V	88% (43)
7.	Lahjusten tai muiden etujen vastaanottamisen kiellot IX	86% (42)
8.	Faktojen ja mielipiteiden sekä olettamusten erottaminen II	80% (39)
9.	Harhaanjohtavan ja valikoivan uutisoinnin kieltä II	80% (39)
10.	Faktojen ja lähteiden tarkistaminen I	80% (39)
11.	Tekijänoikeuden ja sitaattioikeuden kunnioittaminen V	76% (37)
12.	Erytisharkinta uutisoitaessa rikoksista ja onnettomuuksista VI	76% (37)
13.	Ilmaisunvapaus, puheen, kommentoinnin ja keskustelun vapaus III	74% (36)
14.	Suoja ulkopuolisten puuttumiselle journalistiseen työhön IX	74% (36)
15.	Kielto käyttää ammattiasemaa henkilökohtaiseen hyötyyn VIII	71% (35)
16.	Mainosten ja toimituksellisen aineiston erottaminen XI	67% (33)
17.	Tietojen tärkeys ja olennaisuus I	65% (32)
18.	Tietojen objektiivisuus I	65% (32)
19.	Lasten, vammaisten ja ymmärrykseltään alentuneiden erityiskohtelu VI	59% (29)
20.	Eturistiriitojen välttäminen; journalismin ja muiden aktiviteettien yhteensovittamattomuus XII	59% (29)
21.	Toiminta vallan vahtikoirana, yleisön oikeus tietää III	57% (28)
22.	Oikeudellinen syyttömyysolettama VI	55% (27)
23.	Herjauksen, solvauksen ja perusteettoman syytöksen kieltä V	55% (27)
24.	Ihmisarvojen kunnioitus III	49% (24)

Kahdentoista vuoden aikana on tapahtunut suhteellisen vähän muutoksia. Itse asiassa kymmenen yleisimmän periaatteen joukossa on vain kaksi eroavaisuutta. Vuoden 1995 kymmenen yleisimmän periaatteen joukossa on suoja ulkopuolisen puuttumiselle journalistiseen työhön sekä ilmaisunvapaus, puheen, kommentoinnin ja keskustelun vapaus ja sieltä puuttuivat faktojen ja mielipiteiden erottaminen ja faktojen ja lähteiden tarkistaminen. Yksilön suoja on vuonna 2007 noussut tärkeimmäksi eettiseksi periaatteeksi, tiedon totuudellisuus sekä virheiden korjaaminen ovat pudonneet vastaavasti pari sijaa alemmaksi syrjintäkieltojen jälkeen. Jos katsotaan määrälli-

siä ja prosenttimuutoksia, ne ovat vähäisiä tai olemattomia. Neljä tärkeintä periaatetta ovat aivan samat 1995–2007 ja niiden keskinäinen järjestyskin on muuttunut vain vähän.

Muutoksia kuitenkin on, vaikka peruseriaatteet näyttävät pysyneen hyvinkin samoina. Jos katsotaan sääntöjä, joita on yli puolessa tutkituista koodeista, havaitaan ns. vakaumuspykälän eli oikeuden kieltäytyä vakaumuksen vastaisesta tehtävästä pudonneen pois 24 tärkeimmän joukosta. Vuonna 1995 se oli 58 prosentissa koodeista, nyt 41 prosentissa. Sen tilalle ovat nousseet vaatimus tietojen objektiivisuudesta sekä vaatimus tietojen tärkeydestä ja olennaisuudesta, jotka ovat nykyään 32 koodissa. Vuonna 1995 yli puolessa koodeista oli vaatimukset arvostelun vapaudesta ja taistelusta sensuuria vastaan. Ne ovat siirtyneet taaemmaksi, kun tilalle ovat nousseet vaatimukset lasten, vammaisten ja ymmärrykseltään alentuneiden erityiskohtelusta uutisoinnissa sekä ajatus eturistiriitojen välttämisestä eli journalismin ja muiden aktiviteettien yhteensovittamattomuus (pyrkimys erottaa toimittajan ammatti puoluepolitiikasta tai osakeomistuksesta jne.).

3.4. Yhteenveto eurooppalaisesta kehityksestä

Vaikka koodien sisällöt ovat pysyneet samankaltaisina, eurooppalaiset toimittajien ohjeet ovat tulleet muodoltaan ja esitystavaltaan yksityiskohtaisemmiksi. Nordenstrengin (1992, 157) mukaan journalistietiikassa on erotettavissa kaksi puolta: periaatteellinen ja käytännöllinen. Jotkut toimittajien säännöt, eli koodit painottuvat enemmän käytännön täsmentämiseen, jotkut tiedonvälityksen yhteiskunnallisten ja moraalisten tehtävien ilmaisemiseen. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella näyttää siltä, että käytännön puoli korostuu yhä enemmän koodeissa. Tästä parhaina esimerkkeinä toimivat Alankomaiden, Montenegron ja Saksan yksityiskohtaiset koodit.

Tärkeimmät koodit eivät ole muuttuneet kymmenessä vuodessa sisällöltään merkittävästi. Yleisimmät sisältöluokat ovat pysyneet samoina ja ne ovat samoja myös, jos tarkastellaan pelkästään uusia, lähinnä itäeurooppalaisia maita. Myös yleisimmät säännöt ovat samoja nyt kuin ne olivat vuonna 1995.

Mitä tästä samankaltaisuudesta voi päätellä? Kaksi johtopäätöstä on mahdollista tehdä. Ensiksi, ideaalinen, hyvä journalismi mielletään muutamia poikkeuksia lukuunottamatta hyvinkin samalla tavoin eri maissa. Toiseksi, toimittajan ohjeita pidetään 2000-luvulla eräänlaisena toimivan modernin (länsimaisen) valtion tunnusmerkkeinä. Tästä kertovat selvästi Keski- ja Itä-Euroopan maihin EU:n, Soros-säätiön, Etyj:n tai muiden kansainvälis-

ten organisaatioiden ”viemät” koodit. Tämän takia itäeurooppalaiset koodit ovat sisällöltään hyvin samanlaisia, vaikka maiden journalistiset kulttuurit eivät samanlaisia olisikaan. Uudet maat näyttävät ottaneen mallia etenkin Britannian PCC:n, Ruotsin ja Saksan koodeista.

Joitain muutoksia voi toki havaita eurooppalaisissa journalistien ohjeissa. Yleisö voisi huolestua tiedosta, että yhä useammassa koodissa on maininta siitä, että uutisen voi julkaista myös rajallisin tiedoin. Vuonna 1995 tällaisia lievennyksiä totuudellisuuden vaatimuksiin ei esiintynyt, mutta nyt niitä on neljän maan koodissa (Liettua, Luxemburg, Suomi, Tshekki).

Toimittajien kannalta voidaan nähdä huolestuttavaksi se, että niin sanottu omantunnonlauseke, oikeus kieltäytyä vakaumuksen vastaisesta työstä, on yhä harvemmassa koodissa. Vuonna 1995 se oli 58 prosentissa koodeista, vuonna 2007 enää 41 prosentissa.

Positiivisia merkkejä voisi olla se, että yhä useammassa koodissa vaaditaan lähteille ehdotonta suojaa. Vuonna 1995 lähdesuoja oli mukana 39 prosentissa koodeista ja nyt se esiintyy 45 prosentissa.

Vastuullisuutta osoittaa myös uusi tapa määritellä ns. yleinen etu koodeissa. Yleisellä edulla tarkoitetaan koodeissa sellaista merkittävää tekijää, jonka nojalla voidaan rikkoa jotain eettistä periaatetta, esimerkiksi yksilön suojaa. Yleinen etu määritellään nyt kymmenessä koodissa. Joukossa on sekä uusia että päivitettyjä koodeja.

Mitä tulee uusiin journalistieettisiin ongelman aiheuttajiin – kuvamanipulaatioon ja verkkoviestintään – enemmistöllä koodeista ei ole niistä paljon sanottavaa. Kuvamanipulaatio kyllä mainitaan 20 koodissa 49:stä, ainoastaan viidessä koodissa aiheelle uhrataan enemmän kuin yksi lause tai sivulause.

Verkkoviestinnästä ja internetistä puhutaan vain yhdessä koodissa. Luxemburgin koodissa todetaan, että tiedotusvälineellä on vastuu myös niistä hyperlinkeistä, jotka johtavat ulkopuolisille internet-sivuille.

4. Suomen journalistien eettinen koodi 2005

Suomen ensimmäinen journalistien eettinen koodi hyväksyttiin Suomen Sanomalehtimiesten Liitto r.y:n hallituksessa 1957. Silloisen ohjeiston nimi oli *Etikettisäännöt Suomen sanomalehtimiehille*.

Etikettisäännöt olivat sisällöltään nykymittapuulla arvioiden varsin hyvät, mutta niiden merkitys journalistisessa työssä jäi vähäiseksi. Säännöt olivat vain työntekijäpuolen käytössä. Lisäksi järjestäytymisaste alalla oli alhainen, sillä 1950-luvun SSL ei ollut ammattiliitto sanan nykymerkityksessä, vaan eräänlainen herraklubi. Sanomalehdistö oli voimakkaasti puoluesidonnaista ja suuri osa toimittajista oli tosiasiaa eräänlaisia puolueiden työntekijöitä tai ainakin puolueilleen lojaaleja. Kiinnostus SSL:n ohjeita kohtaan tai edes tietoisuus niistä oli vähäistä.

Käännekohta suomalaisessa journalistietiikassa oli Suomen Sanomalehtimiesten Liiton muuttuminen nykyaikaiseksi ammattiliitoksi 1960-luvun lopulla. Kun SSL pyrki statuksensa nostamiseen, se halusi ulkomaisten esikuvien mukaisesti Suomeen lehdistöneuvoston, joka alkaisi tulkita uudistettavaa eettistä koodia. Kustantajapuoli saatiin mukaan, kun Suomeen levinnyt keltainen lehdistö alkoi puhuttaa lainsäätäjiä. Huoli lainsäädännön kiristymisestä oli ilmeinen, joten työntekijäpuolen tarjoukseen tartuttiin. Eettisen itsesääntelyelimen ajateltiin vähentävän valtiovallan pyrkimyksiä kiristää esimerkiksi yksityisyyden suojaan vedoten alan lainsäädäntöä. (J Vuortama 2003, Mäntylä 2004.)

Julkisen sanan neuvosto perustettiin 1968 ja se aloitti toimintansa seuraavan vuoden alussa. Sen toiminnan perustaksi laadittiin *Lehtimiehen ohjeet* 1968. Nämä ohjeet uudistettiin 1976 ja 1983. Vuonna 1992 koodi sai nimen *Journalistin ohjeet*.

4.1. *Journalistin ohjeet* 2005 ja niitä edeltänyt uudistustyö

Journalistin ohjeet uudistettiin 2003-04 ja uudet, nykyään käytössä olevat ohjeet astuivat voimaan vuoden 2005 alussa.

Uudistustyön yhteydessä tehtiin laajahko lausuntokierros. Sen yhteydessä 20 kustantaja- ja työntekijäjärjestöä sekä yksi tutkimuslaitos antoivat lausuntonsa ohjeiden uudistamiseksi. Ohjeet hyväksyttiin Suomen Journalistiliiton liittovaltuustossa keväällä 2004.

4.2. Aineisto ja sen luokittelu

Tämän tutkimuksen osan tarkoituksena on vertailla Suomen *Journalistin ohjeiden* muuttumista 1995–2007. Ajankohta on sama kuin tutkimuksen kansainvälisessä osuudessa, missä vertaillaan 49 eurooppalaisen ja lähialueen eettisen koodin muuttumista.

Vertailtavana olivat täten vuosina 1992–2004 käytössä olleet *Journalistin ohjeet* sekä vuoden 2005 alussa voimaan astuneet uudet *Journalistin ohjeet*.

Journalistin ohjeet 1992 ja 2005 käydään vertaillen läpi käyttäen samaa luokitteluperustaa kuin Tiina Laitilan tutkimuksessa (1995). Lisäksi kehitystä havainnollistetaan esittämällä merkittävimpiä ennakkotapauksia vuoden 2005 *Journalistin ohjeiden* perusteella. Näin pyritään arvioimaan mitä muutoksia on tapahtunut ohjeiden vaihduttua.

Tätä varten käytiin läpi 415 JSN:n ratkaisua 2002–2007. Aineisto on esitetty vuosittain taulukossa 12. Uusien ohjeiden perusteella tehdyt ratkaisut on erotettu ratkaisuista, jotka neuvosto teki vuoden 1992 ohjeiden perusteella.³

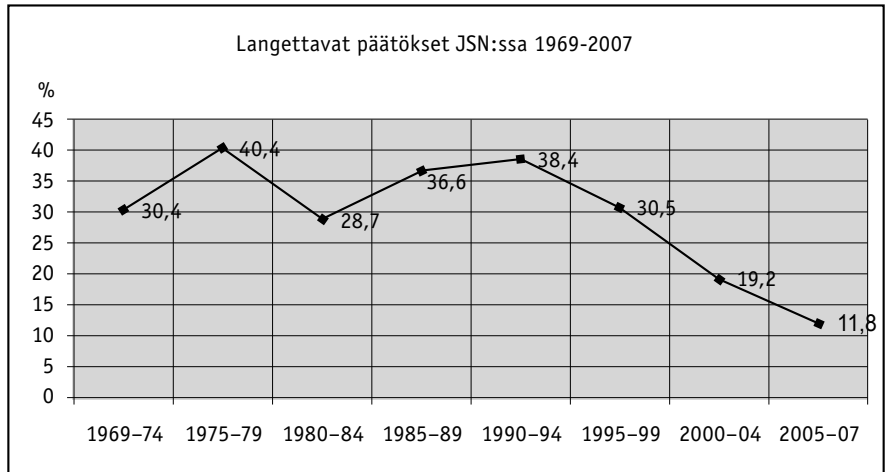
Taulukko 12. Julkisen sanan neuvoston ratkaisut 2002–2007

Vuosi	Päätökset
2002	76
2003	66
2004	84
Yht.	226
Vuosi	Päätökset
2005	44
2006	81
2007	64
Yht.	189
2002-07 yht.	415

Kuviossa 5 on esitetty JSN:n langettavien päätösten prosenttiosuuden muuttuminen 1969–2007:

³ Vuonna 2005 JSN käsitteli 19 tapausta, jotka ratkaistiin vuoden 1992 ohjeiden perusteella. Tämän vuoksi taulukon 12 vuoden 2004 ja 2005 luvut poikkeavat JSN:n vuosijulkaisun luvuista.

Kuvio 5.
JSN:n langettavien päätösten prosenttiosuus tutkituista 1969–2007

Langettavien päätösten keskimääräinen osuus tutkituista tapauksista on JSN:n 40-vuotisen historian aikana ollut 29,5%. Alhaisimmilleen langettavien päätösten osuus laski uusien *Journalistin ohjeiden* astuttua voimaan vuonna 2005, jolloin niiden osuus oli vain 7%. Sittemmin se on hieman noussut ja ohjeiden kolmen voimassaolovuoden aikana langettavia päätösten osuus on ollut vajaat 12%.

Seuraavassa käydään läpi JSN:n tapauksia uusien ja vanhojen ohjeiden perusteella. Tapaukset on haettu neuvoston verkkosivun hakukoneella käyttäen hakusanoina mahdollisimman vastaavia sanoja kuin Tiina Laitilan vuoden 1995 tutkimuksessa. Mikäli identtistä sanaa ei ole ollut, on käytetty mahdollisimman läheistä sanaa, minkä hakukone hyväksyi. Tämän jälkeen on valittu 2-3 tyypillisintä langettavaa ja vapauttavaa päätöstä, minkä perusteella on pyritty arvioimaan mihin suuntaan tulkinnot ovat ohjeiden vaihtumisen myötä muuttuneet.

4.2.1. Vastuu yleisölle: Tiedon totuudellisuus

Suomen *Journalistin ohjeissa* on tapahtunut muutoksia, jos verrataan vuosien 1992 ja 2005 ohjeita. Vuoden 1992 ohjeiden totuudellisuutta koskeva kohta kuului seuraavasti:

8. Journalistin on työssään pyrittävä totuudenmukaiseen, olennaiseen ja monipuoliseen tiedonvälitykseen.

Vuoden 2005 ohjeissa todetaan seuraavasti:

8. Journalistin on pyrittävä totuudenmukaiseen tiedonvälitykseen.

Olennaisuus ja monipuolisuus katosivat. Edelleen, vuoden 1992 ohjeissa jo johdanto-osassa korostettiin, että hyvän journalistisen tavan perustana on kansalaisten oikeus saada oikeita ja olennaisia tietoja, joiden avulla he voivat muodostaa totuudenmukaisen kuvan maailmasta ja yhteiskunnasta. Vuonna 2005 johdannossa puhutaan vain jokaisen oikeudesta vastaanottaa tietoja ja mielipiteitä.

Ehkä eniten keskustelua uusissa ohjeissa herätti kohta 13:

13. Uutisen voi julkaista rajallistenkin tietojen perusteella. Raportointia asioista ja tapahtumista on syytä täydentää, kun uutta tietoa on saatavissa. Uutistapahtumia on pyrittävä seuraamaan loppuun saakka.

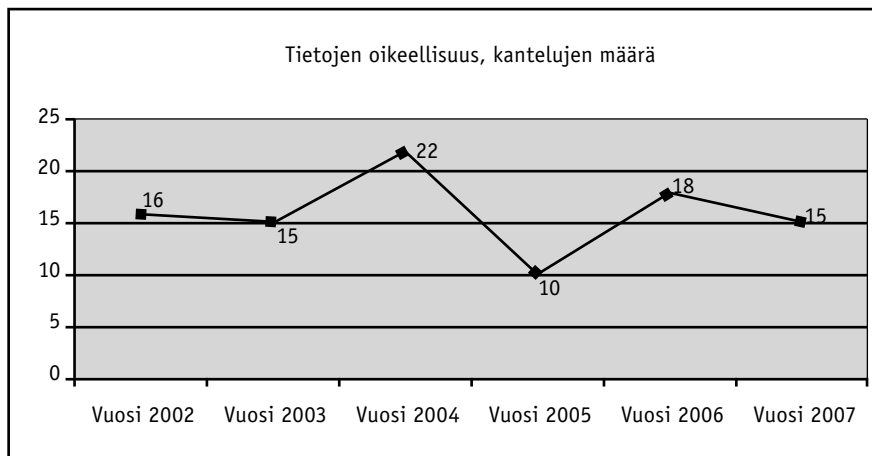
Ennen suomalaisissa kodeissa ei ole ollut mainintaa, että uutisen voi julkaista rajallistenkin tietojen perusteella. Toki kohtaa 13 on täydennetty vaatimuksella uutistapahtumien seuraamisesta loppuun saakka. Ohjeiden kohdassa 20 puolestaan korostetaan, että olennainen virhe on viipymättä korjattava.

Tämän perusteella voisi olettaa, että JSN:n tulkinnat olisivat uusien ohjeiden perusteella väljempää ja vähemmän tarkkoja tiedon totuudellisuuden suhteen.

Tietojen oikeellisuus on tutkimusajankohtana tuottanut yhteensä 96 kantelua JSN:oon. Määrä on vaihdellut seuraavan kuvion mukaisesti 10–20 välillä vuosittain.

32

Kuvio 6: JSN:lle tehtyjen kantelujen määrä tietojen oikeellisuudesta vuosina 2002–2007

Langettavien päätösten osuus ratkaisuista on ollut hyvin vähäinen, keskimäärin yksi vuosittain. Joinakin vuosina langettavia päätöksiä ei suoranaisesti tällä perusteella ole ollut lainkaan (2002 1, 2003 1, 2004-06 0, 2007 1).

Jos tarkastellaan yksityiskohtaisemmin neuvoston langettavia päätöksiä, niin uusien vuoden 2005 ohjeiden perusteella on toki annettu langettavia päätöksiä, jotka koskevat tiedon oikeellisuutta (3770/SL/07, *Ilta-Sanomien* koiratappelu-uutinen) tai virheen korjaamista (3791/SL/07 *Turun Sanomien* vararikouutinen ja 3657/SL/06 *Ilkan* oikeudenkäyntiuutinen). Vastaavia langettavia päätöksiä 2002-04 oli hieman enemmän (esim. 3248/IL/03, *Kirkkonummen Sanomat*, 3205/KL/02, *Kulmakunta*, 3304/MTV/03 MTV3, 3393/YLE/04 Yleisradio). Määrät ovat silti suhteellisen vähäisiä eikä perustelujen sisällön perusteella pysty päättelemään kovin paljon. *Hämeen Sanomien* tapauksessa (3591/SL/06) annettiin kuitenkin vapauttava päätös merkitykseltään vähäiseksi katsotun oikeusjutun seurantavelvollisuudessa, kun Yleisradio (3393/YLE/04) sai langettavan päätöksen samantapaisessa tapauksessa vanhojen ohjeiden perusteella.

Yleisesti näyttää siltä, että suomalaisia tiedotusvälineitä saadaan melko harvoin kiinni virheellisen tiedon levittämisestä.

Asia tulee kuitenkin mielenkiintoisemmaksi, jos tarkastellaan millaisia vapauttavia päätöksiä JSN on antanut uusien ohjeiden perusteella vedoten tiedon oikeellisuuteen. Tällöin kaksi tapausta on sikäli erityis- asemassa, että ne käsiteltiin myös Mainonnan eettisessä neuvostossa. Toinen oli Espoossa sattunut pelivelkoihin sortuneen miehen tekemä surmatyö toukokuussa 2005 ja toinen Karkkilassa joulukuussa 2005 tapahtunut murhapoltt.

Kummassakin tapauksissa oli kysymys lapsiin kohdistuneesta raa'asta väkivallasta. Uusien *Journalistin ohjeiden* kohdissa 30 ja 31 korostetaan erityisen varovaisuuden noudattamista, kun käsitellään alaikäisiä koskevia asioita. Sekä Karkkilan että Espoon tapauksessa *Ilta-Sanomien* ja *Iltalehti* (3568AB/SL/05, 3538AB/SL/05) saivat vapauttavat päätökset, vaikka lööpeissä oli näkyvästi esillä lapsiin kohdistunut raaka väkivalta. Neuvosto perusteli molemmat tapaukset tietojen paikkansapitävyydellä: "...asian käsittely julkisuudessa tuntuu pahalta. Tiedotusvälineiden tehtävä on kuitenkin kertoa, mitä yhteiskunnassa tapahtuu. Tietoa tarvitsevat niin kansalaiset kuin heidän valitsemansa päättäjät." Perusteluissa neuvosto vetosi uusien ohjeiden kohtaan 8. Ero vanhojen ohjeiden vastaavaan kohtaan on siten selvä.

Koska molemmissa tapauksissa lapsiin kohdistunut raaka väkivalta oli esillä lehtien myyntijulisteissa eli lööpeissä, ne tulivat myös Mainonnan eettisen neuvoston käsittelyyn. Se antoi langettavat päätökset (MEN lausunto 37/2005 ja 1/2006) lööpeistä ja perusteli ne seuraavasti:

Myyntijulisteiden teksti Äiti poltti lapset ja itsensä kohdistuu myös lapsiin, jotka eivät ikänsä ja kehitystason huomioon ottaen ole valmiita kohtaamaan kyseistä viestiä.

Mainonnan eettinen neuvosto tarkastelee asioita toki eri näkökulmasta kuin JSN. Neuvostojen välillä on aiheesta ollut erimielisyyttä⁴. Tasapainopiste tiedon paikkansapitävyyden ja asioiden retorisen esittämisen suhteen näyttää löytyvän eri kohdasta.

Väkivalta myyntijulisteissa eli lööpeissä on joka tapauksessa lisääntynyt. Hanna Syrjälä tutki 4848 *Iltta-Sanomien* ja *Iltalehden* myyntijulistetta eli lööppiä 20 vuoden ajalta. Tulosten mukaan ne ovat väkivaltaistuneet ja viiheteellistyneet. Väkivaltaotsikoiden määrä kasvoi sekä absoluuttisesti että suhteellisesti ja väkivaltaotsikoiden järkyttävyys lisääntyi. (Syrjälä 2007.)

4.2.2. Vastuu yleisölle: Tiedon selkeys

34

Tiedon selkeydellä Laitila tarkoitti kahta asiaa, tosiasioiden ja faktojen erottamista mielipiteistä ja sepitteellisestä aineistosta sekä valikoivan ja harhaanjohtavan uutisvälityksen kieltoa.

Suomen *Journalistin ohjeissa* tämä funktio menee osittain päällekkäin edellisen, tiedon totuudellisuutta käsittelevän funktion kanssa.

Vanhoissa vuoden 1992 ohjeissa oli kohdat 11 ja 13, joissa aihetta sivuttiin:

11. Yleisön on voitava erottaa tosiasiat ja niiden taustoittaminen mielipide- ja sepitteellisestä aineistosta. Tämä periaate ei rajoita journalistisen tyylin ja muodon valintaa.

13. Myös kuvaa ja ääntä on käytettävä totuudenmukaisesti. Vastaanottajan on saatava tietää, onko kysymys dokumentista vai fiktiivisestä aineistosta.

Vuoden 2005 ohjeissa kohdat on yhdistetty ja esitetty lyhyemmin:

11. Yleisön on voitava erottaa tosiasiat mielipiteistä ja sepitteellisestä aineistosta. Myöskään kuvaa tai ääntä ei saa käyttää harhaanjohtavasti.

Kuvan ja äänen mullistanut digitalisointi on suuresta kohusta ja keskuste-

⁴ Journalistien mielestä lööppi on journalismia, MEN:n mielestä se on mainos, myyntijuliste.

lusta huolimatta aiheuttanut yllättävän vähän kanteluja Julkisen sanan neuvostoon. Tiedossa ei myöskään ole, että kuvamanipulaatioita tai väärennöksiä olisi käsitelty tuomioistuimissa.

JSN:ssa on 2000-luvulla ratkaistu vain kaksi suoraan kuvamanipulaatioihin liittyvää tapausta. Määrä on mitätön ottaen huomioon lehdissä ja televisiossa päivittäin julkaistavan suunnattoman kuvamäärän.

Kummatkin JSN:n ratkaisut ovat ennakkopäätöksiä, toinen vanhojen ja toinen uusien ohjeiden perusteella.

Vuoden 2000 7 Päävää -lehden tapauksessa (3129/AL/00, viihdetaiteilija Jope Ruonansuun väitetty seurustelu) kuvamanipulaatiosta annettiin vaivastava päätös äänin 8-1, koska kuvatekstistä ilmeni toisen kuvan olleen vanhempi kuin toisen. Kuvien ei siis väitetty olleen samaan aikaan otettuja. Ero ei kuitenkaan ollut selvä, ja eriyvässä mielipiteessä korostettiin erehdytymismahdollisuuden olleen olemassa.

TIISTAI 16.12.2007 UUTiset Iltalehti 9

VESSAHUUMORIA presidentin edessä

Kummeli-kahvilain esittänyt Antti Piipon juhliessa Oopperassa. Arvovieraiden joukossa oli muun muassa Martti Ahtisaari.

Kummeli-ryhmä strippasi arvovieraille yksityisjuhlissa.

MARKUS TITTULA
markus.tittula@iltalehti.fi

HUUMORIRYHMÄ Kummelin esiintymisen Antti Piipon 60-vuotisjuhliilla on hämmästyttävässä vierailussa. Kummeli esiintyi juhlilla samaan aikaan kun vieraat söivät illallista - pääpöydissä lettu päivänsarjain seurassa muun muassa presidentti Martti Ahtisaari puolisoinen.

Pöydät noin 300 vieraal

oli katettu Kansallisoppe-
ran näyttämölle.
Piipon kanniksi esitetyssä Kummelishowissa oli kyseily, miten herrasmies pukeutuu ja sen jälkeen vastattu riisumalla vaatteita min kukaan, että jäljelle jäi vain alushousut. Erään juhliavieraan mukaan yksi Kummelijoista oli esittänyt lopuksi takapuolelensa, jolloin alushousuista näkyi ruskea juova.

- Joo käytiin vierailu-
käynnillä. No se oli semmonen meidän kaubajuutu, kyllä sä tiedät meidän jutut, kommentoi Kummelin ydinyhdyksen kuuluvu Tarmo Kahilainen.

Hänen mukaansa esitys ei ollut mitenkään mauton tai herättänyt negatiivisia tunteita yleisössä.

- Oihhan silinä roisia juttua, mutta Antti (Piippo) tykkää sellaisesta, ihan kuten hän tykkää myös Oopperasta. Siellähän oli paljon

muitakin ohjelmaa.

Ralliraitaa Ahtisaarelle

Moitteita kakkahuumorin viljelemisestä samaan aikaan kun ex-presidentti illastaa Kahilainen ei ymmärrä.

- Kyllä presidentinkin saa ralliraidoille nauraa!

- Kyllä se uppoo yleisöön ja presidentinkin hytyi muiden mukana, sen olen vielä jälkeempään tarkistanut, Kahilainen korostaa.

Yksityiskohtia ralliraitaan päätyneestä esityksestä Kahilainen ei halua paljastaa.

- No ne oli yksityiset juhlat. En mä sitä sisältöä ru-

pea nyt sen enempiä tässä sulle avaamaan. Naishahmomme Satu ja Martti Näätä veivät sellaisen 10-15 minuuttia kestäneen ohjelmanumeron, Kahilainen tyytyi toteamaan.

Ilän ihmettelee väitettä, jonka mukaan yleisö olisi paheksunut esityksen sisältöä.

- Ihan vilpittömästi, hyvä vastaanotto oli, erittäin hyvin oli yleisö messissä. Harvoin on noinkin hyvin, Kahilainen vakuuttaa.

- Ja tietenkin juhlat oli. Paljon naurua oli ja tilaaja oli varmasti tyytyväinen, Kahilainen uskoo. ■

”
Kyllä presidentinkin saa ralliraidoille nauraa!
Kummeli Timo Kahilainen

Viisi vuotta myöhemmin *Iltalehti* (3727/SL/07) sai vapauttavan päätöksen kuvamanipulaatiosta, vaikka missään ei mainittu kuvan olleen tietokoneella tehty. Kyseessä oli viihteellistyypin jutun yhteyteen tehty kuvamanipulaatio, jossa Kansallisoopperan portin eteen oli tietokoneella ”siirretty” kolme tunnettua julkisuuden henkilöä. Neuvosto perusteli, että ”...kuvamanipulaatiota käytettäessä lukijaa ei saa johtaa harhaan. Tässä tapauksessa kuvan luonne oli riittävän selvä. Manipuloinnin mainitseminen kuvan yhteydessä poistaisi kaikki väärinkäsityksen mahdollisuudet.”

Uutinen ei sinänsä ollut kovin merkittävä, eikä ero vuoteen 2000 ollut suuruuri. Suunta on kuitenkin selvä: kuvamanipulaatiosta kertominen on suositeltava, mutta ei välttämätön asia.

Toisessa, hieman vastaavassa tapauksessa oli kysymys valokuvan rajaamisesta. *Ilta-Sanomat* sai vapauttavan päätöksen Helsingin makasiinien vappumielenosoitusta käsitteestä uutisoinnista (3642/SL/06). Lehti käytti toiselta lehdeeltä, *Palkkatyöläiseltä*, ostettua valokuvaa, rajasi sen uudelleen ja sijoitti aivan erilaiseen asiayhteyteen eli mielenosoitukseen. Tässä äänestyspäätöksessä (5-3) vähemmistöön jääneet vetosivat *Journalistin ohjeiden* kohtaan 11, jossa todetaan, että yleisön on voitava erottaa tosiasiat mielipiteistä ja sepitteellisestä aineistosta. Kuvan uusi rajaus muutti alkuperäistä merkitystä liikaa.

36

Suomessa suhtaudutaan ainakin hieman muita maita väljemmin kuvamanipulaatioihin. Ruotsin journalistien ohjeet päivitettiin vuonna 2006. Julkisuutta ja uutisten oikeellisuutta koskevassa kohdassa sanotaan, että ”Kuvien dokumentaarisuutta pitää valvoa. On oltava tarkkana, että kuvat ja grafiikat ovat totuudenmukaisia, ja että niitä ei käytetä harhaanjohtavalla tavalla.” Lisäksi ohjeissa sanotaan vielä erikseen kuvista, että ”Yhdistelmäkuvia tai muuta digitaalista kuvankäsittelyä ei saa käyttää tavalla, joka voi johtaa lukijaa harhaan. Kuvayhdistelmän tai muuten retusoidun kuvan yhteydessä on aina oltava merkintä kuvankäsittelystä.” (Mäenpää 2008.)

Kuvamanipulaatioiden ohella keskustelua on säännöllisesti aiheuttanut kysymys pakinoiden ja kolumnien tyyliin. Kuinka pitkälle pakinoiden vapaampi ja joskus sepitteellinen tyyli voi mennä ilman, että teksti koetaan loukkaavaksi tai harhaanjohtavaksi.

Tässä suhteessa uusien *Journalistin ohjeiden* käyttö ei näytä aiheuttaneen merkittäviä muutoksia aiempaan käytäntöön. Neuvosto on antanut langettavia päätöksiä pakinoista ja kolumneista niin uusien kuin vanhojen ohjeiden perusteella.

Iltalehden tapauksessa (3550/SL/05) annettiin langettava päätös kolumnista, jossa nimeltä mainittua kansanedustajaa ja lääkäriä verrattiin natsilää-

käri Mengeleen. *Helsingin Sanomat* sai langettavan päätöksen Big Brother –pakinasta, jossa oli rasistisia ilmaisuja. Pakinatyyli ei oikeuttanut ilmaisuja (3738/SL/07, vrt. myös 3559/PL/05 *Hollolan Sanomat* ja 3546BCDF/KL/05 *Uusi Lahti*). Toisaalta neuvosto on antanut uusien ohjeiden perusteella myös vapauttavia päätöksiä vapaammasta pakinatyylistä (3566/PL/05 *Koillis-Häme* ja 3558AB/KL/05 *Uusi Rauma*).

Vanhojen ohjeiden mukaan pakinoista on annettu päätöksiä samantapaisin perustein (2817/IL/99 *Porin Sanomat*, langettava päätös kansanryhmää halventavasta kirjoittelusta, vrt. 3365/PR/04 Radio City, vapauttava päätös pakinanomaisesta radio-ohjelmasta).

4.2.3. Vastuu yleisölle: Suuren yleisön etu ja yleinen etu

Tämän tutkimuksen alkuosan ulkomaita vertailevassa osuudessa todettiin, että otsikon käsite liittyy *yleisen edun* periaatteeseen. Siihen kuuluu sellaisia periaatteita kuin ”velvollisuus toimia vallan vahtikoirana”, ”sananvapaus”, ”yleisön oikeus esittää mielipiteitä” ja ”ihmisoikeudet”. Luokan säännöt käsittelevät toimittajan yhteiskunnallista tehtävää suuren yleisön puolestajana⁵.

Suomalaisissa lehtimiesten ja journalistien ohjeissa yleisen edun käsitteellä on kiinnostava historia. Se esiintyi ensimmäisen kerran vuoden 1958 *Etikettisäännöissä Suomen sanomalehtimiehille*. Niissä oli kohta, jossa varoiteltiin paljastamasta rikosuutisissa alaikäisten, mielisairaiden ja itsemurhan tekijöiden nimiä ja taustoja ”...ellei kertominen *yleisen edun* vuoksi yksittäistapauksessa ole tarpeen vaatimaa.”

JSN:n perustamisen yhteydessä hyväksytyissä *Lehtimiehen ohjeissa* 1968 oli erityinen otsikko *Yleinen etu*. Sen alla todettiin:

Harkitse tarkoin, onko kysymyksessä mallia antava rikos, uusiin rikoksiin johdettava yllyke, ja jos näin on, vältä julkaisemista. Muista, että sanomalehtikirjoitus tai –kuva saattaa lisätä varsinkin nuoren rikoksentehtijän itsearvotusta.

Älä kerro itsemurhista tai itsemurhayrityksistä, elleivät ne liity suuriin rikoksiin tai herätä erityistä huomiota.

5 Selkeimmin liberaaliin lehdistökäsitykseen yleisen edun liitti J.S. Mill, jonka mukaan on yleisen edun mukaista, että lehdistö toimii ”vallan vahtikoirana”. Hän ei käyttänyt tätä sittemmin klassista ilmaisua, mutta tarkoitti sitä sisällöllisesti valtio-opillisessa pääteoksessaan *Considerations on Representative Government*. Vallanpitäjien kriittikkona lehdistö edistää yleistä etua toimiessaan linkkinä ja julkisena keskusteluforumina hallituksen ja opposition sekä suuren yleisön välillä. Tällöin lehdistö tuottaa utilitarismin mukaan suurimman hyödyn ja edun suurimmalle mahdolliselle määrälle ihmisiä. (Mäntylä 2007, 35-55.)

Harkitse tarkoin, vaatiiko yleinen etu yksittäistapauksessa selostamaan ilmeisesti mielisairaana tekoja.

Vuoden 1976 *Lehtimiehen ohjeissa* oli melko samansisältöinen kohta 13:

Rikoksista tai viranomaisille tehdyistä kanteluista kerrottaessa on nimen julkaisemisessa noudatettava suurta varovaisuutta. Rikosuutisissa ei epäillyn, syytetyn, vangitun tai tuomitun nimeä ole syytä mainita, ellei huomattava yleinen etu sitä vaadi. Nimen julkaiseminen merkitsee usein lisärangaistusta ja saattaa tuottaa aiheetonta kärsimystä.

Seuraavat *Lehtimiehen ohjeet* 1983 sisälsivät saman asian hieman lyhyemmin kohdassa 17:

Yksityiselämään kuuluvia, asianomaiselle haitallisia seikkoja ei yleensä pidä julkaista ilman hänen suostumustaan, ellei huomattava yleinen etu sitä vaadi.

Vuosien 1992 ja 2005 *Journalistin ohjeissa* yleinen etu ei enää esiinny. Vuoden 1992 tosin on kohta 14, jossa käytettiin ilmausta *yleisesti merkittävät tiedot*.

Tiedot on hankittava avoimesti ja rebellisin keinoin. Poikkeuksellisia menetelmiä voi käyttää vain, jos yleisesti merkittäviä tietoja ei normaalikeinoin voi saada.

Hieman samassa muodossa käsite esiintyy vuoden 2005 ohjeissa:

Jos yhteiskunnallisesti merkittäviä seikkoja ei voida muutoin selvittää, journalisti voi tehdä haastatteluja ja hankkia tietoja myös tavallisuudesta poikkeavilla keinoilla.

Yleisen edun kohdalla näyttää suomalaisessa journalistietiikassa tapahtuneen selvä muutos. Käsite on yksinkertaisesti kadonnut jo vuoden 1992 ohjeista ja korvautunut väljemmillä yleisesti merkitsevillä ja yhteiskunnallisesti merkittävillä asioilla.

Täten ei liene yllätys, että sana *yleinen etu* tuottaa JSN:n hakukoneella vain yhden langettavan päätöksen 2000-luvulla (3227/SL/03, *Etelä-Suomen Sanomat* julkisti mielenterveydeltään häiriintyneen surmaajan nimen, mikä ei ollut yleisen edun mukaista). Tapauksia löytyy yleisen edun perusteella kaikkiaan 35, joista suurin osa sijoittuu 1990-luvun puolelle. Vuoden 2005 *Journalistin ohjeiden* perusteella ei ole annettu yhtään langettavaa päätöstä, jossa viitattaisiin yleisen edun käsitteeseen.

Tilanne on ristiriitainen, sillä edelleen on voimassa JSN:n periaatelausuma vuodelta 1981 *Nimi rikosuutisissa*. Siinä todetaan:

Nimen julkaiseminen rikosuutisissa on perusteltua vain, milloin huomattava yleinen etu sitä vaatii. Toimittajan velvollisuus on harkita nimen julkaisemis-

ta jokaisessa yksittäistapauksessa. Vastakkain on asetettava se vahinko, joka nimen julkaiseminen nimetylle, hänen perheelleen ja lähiympäristölleen tuottaa, ja se yleinen merkitys, joka nimen julkistamisesta on.

JSN on vuoden 2005 *Journalistin ohjeiden* ollessa voimassa saanut useita kanteluja, joissa on vedottu vuoden 1981 periaatelausumaan (3604/SL/06 *Pohjalainen* ja 3785AB/SL/MTV/07 *Iltalehti* ja MTV3). Kaikissa tapauksissa on annettu vapauttava päätös eikä ristiriitaa 1981 periaatelausuman ja voimassa olevien *Journalistin ohjeiden* välillä todettu.

Todettakoon, että naapurimaan Ruotsin eettisissä ohjeissa *Etiska regler för press, TV och radio* esiintyy edelleen kahdesti yleinen etu (*allmän intresse*) yksilön suojan ja nimensuojan kohdalla.

Tiina Laitila luetteloi yleisen edun piiriin kuuluviksi asioiksi myös yleisiä perusoikeuksia kuten, sananvapaus, yleisön oikeus esittää mielipiteitä ja ihmisoikeudet (Laitila 1995). Sananvapaudelle on käynyt päinvastoin kuin varsinaiselle yleiselle edulle, eli se on ilmaantunut mukaan uutena positiivisena oikeutena vuoden 2005 *Journalistin ohjeisiin*. Se mainitaan ohjeissa kahdestikin, kun vuoden 1992 ohjeissa se ei ollut lainkaan esillä. Toisaalta 1992 ohjeissa mainittiin laajemmin inhimilliset perusarvot, kuten ihmisoikeudet, demokratia, rauha ja kansainvälinen yhteisymmärrys.

Sananvapauteen ja sen vastuulliseen käyttöön on viitattu muutamissa tapauksissa uusien ohjeiden tultua voimaan. *AlueSanomien* kohdalla (3690/KL/06) JSN piti sananvapautta arvona sinänsä, mutta siihen liittyy myös vastuu. Se ei oikeuta kenenkään ihmisarvon loukkaamiseen tai esimerkiksi väkivallalla uhkaamiseen sukupuolivähemmistöä kohtaan. Neuvoston mukaan ihmisarvon kunnioittaminen edellyttää myös elämän kunnioittamista.

4.2.4. Vastuu yleisölle: Vastuu yleisen mielipiteen muodostamisessa

Laitilan luokituksessa tämä funktio sisältää sääntöjä, jotka käsittelevät median ja sen toimijoiden vastuuta tiedon tuottajina ja yleisen mielipiteen muodostajina. Säännöt koskevat julkaistavan tiedon sisältöjä, kuten yhteisiä arvoja, suvaitsevaisuutta ja hyviä tapoja. Tarkasteltavana ovat eettisten koodien kohdat, joissa kielletään syrjintä sukupuolen, rodun, maailmankatsoimuksen tai uskonnon perusteella.

Määrällisesti tarkastellen näitä asioita koskevat kohdat Suomen *Journalistin ohjeissa* ovat lisääntyneet ja tarkentuneet. Edellisissä 1992 ohjeissa yksilön suojaa käsiteltiin seitsemässä kohdassa. Nyt tämä lohko on kasvanut kymmeneen ohjeeseen ja se onkin koko ohjeiston yksityiskohtaisimpia. Syynä

on epäilemättä se, että ulkomaalaisten osuus Suomen väestössä on jatkuvasti kasvanut⁶.

Maahanmuuttajien ja pakolaisten määrän kasvaessa he ovat aiempaa useammin esillä myös lehdistössä. Monikulttuuristuvassa Suomessa tiedotusvälineissä joudutaan aiempaa useammin pohtimaan kohdellaanko ulkomaalaistaustaisia samoin kuin syntyperäisiä suomalaisia. Kasvavan ongelman journalistietiikalle aiheuttaa silloin kysymys rodusta ja uskonnosta. *Journalistin ohjeiden* 1992 kohta kuului seuraavasti:

23. Kaikkien ihmisarvoa ja kunniaa on suojattava.

Ihönväriä, kansallisuutta, syntyperää, vakaumusta, sukupuolta tai muuta henkilön ominaisuutta ei pidä tuoda esiin asiaankuulumattomasti tai halventavasti.

Vuoden 2005 ohjeissa etnistä tasa-arvoa ja ihmisoikeuksia käsittelevä kohta on pysynyt melko ennallaan:

26. Jokaisen ihmisarvoa on kunnioitettava. Etnistä alkuperää, kansallisuutta, sukupuolta, seksuaalista suuntautumista, vakaumusta tai näihin verrattavaa ominaisuutta ei pidä tuoda esiin asiaankuulumattomasti tai halventavasti.

Keskustelua on käyty lähinnä kolmen kansanryhmän käsittelystä medioissa: somalialaisista, arabeista ja venäläisistä. Erityistä pohdintaa on aiheuttanut *Journalistin ohjeiden* sanonta ”asiaankuulumattomasti tai halventavasti”. Mitä sen voidaan olettaa tarkoittavan? Milloin esimerkiksi rikoksiin syyllistyneen henkilön syntyperä tai uskonto on aiheellista tuoda esiin julkisuudessa? Entä miten näitä asioita voi käsitellä pakinoissa ja kolumneissa, joissa ilmaisutyyli voi olla vapaampi?

Etnisestä syrjinnästä tai loukkaamisesta aiheutuneita kanteluita on JSN:ssa ollut suhteellisen vähän ulkomaalaisten määrän lisääntymisestä huolimatta. Esimerkiksi yksityisyyden suojaan liittyviä kanteluita on ollut huomattavasti enemmän. Syitä ilmiöön voi pohtia, kun tutkijat samaan aikaan kiinnittävät huomiota etnisten asioiden käsittelyyn lehdistössä (esim. Raittila 2002).

Vanhojen ohjeiden keskeinen esimerkkitapaus oli *Porin Sanomat* 1999 (pakina ”Ibrahim toinen”, 2817/IL/99) Neuvoston mielestä A. Ahneen pakina oli muodoltaan ja sisällöltään ulkomaalaisia ja erityisesti somalialaisia loukkaava. Pakinatyyli oikeuttaa normaalia uutiskieltä värikkäämmän kie-

⁶ Käännö tapahtui 1990-luvulla, jolloin Suomi oli muutamina vuosina suhteellisesti eniten ulkomaalaisväestöä ottava maa Euroopassa. Niinpä Vuonna 2007 Suomessa asui väkisin yli 130000 ulkomaalaista. Tilastokeskuksen verkkojulkaisun mukaan vuonna 2005 ulkomaiden kansalaisten osuus Helsingin asukkaista oli 5,2%. Ulkomaalais-taustaisia eli sellaisia joiden syntymäpaikka ei ole Suomessa oli 7,9%. Luku on suurempi kuin suomenruotsalaisten osuus.

lenkäytön, mutta *Porin Sanomat* sai langettavan päätöksen pakinasta, joka tulkittiin kansanryhmää loukkaavaksi.

Uusien ohjeiden perusteella ratkaistiin Yleisradion Aamu-tv:n tapaus tammiukuussa 2008. Suorassa Jälkiviisaat-lähetyksessä eläkkeellä oleva syyttäjä Ritva Santavuori luonnehti Yhdysvaltalaisen presidenttiehdokkaan, värillisen Barack Obaman äitiä kovasanaisesti (3859/YLE/08). ”Obaman isoäiti on ruma kenialainen neekeri .. ja se on ruma.. isoäidissä on jäljellä ne tyyppilliset negroidiset piirteet.. ja nenä on niin kuin just näillä gorilloilla on.”

Julkisen sanan neuvoston mielestä Aamu-tv:n keskustelijan puheenvuorot toivat etnisen alkuperän esiin halventavasti. Suora lähetys, keskustelijan työoikeudellinen asema tai jälkepäin esitetyt pahoittelut ja anteeksipyyntöt eivät poistaneet kanavan vastuuta ohjelman sisällöstä.

Aamu-tv:n tapaus ei ollut ennakkotapaus, vaan vastaavan sisältöinen ratkaisu oli tehty Radio Suomipopin tapauksessa jo vuonna 2006. Radio sai, tosin äänestyspäätöksellä, langettavan päätöksen ohjelmasta, jossa luettiin musiikin lomassa vanhaa runoa Heikistä ja neekeristä. Lisäksi juontajat vit-sailivat mustien ulkonäön piirteillä (3619/PR/06).

Uusien *Journalistin ohjeiden* perusteella JSN on myös linjannut miten etnisen tai vähemmistötaustan sitten voi asiallisesti kertoa. Valaiseva on tässä suhteessa kaupunkilehden tapaus. *Alueviesti* julkaisi 2006 uutisen, joka oli otsikoitu ”Romaniseurue pahoinpiteli ja ryösti miehen”. Lehden toisessa uutisessa vuonna 2006 oli otsikko ”Romaniseurue ryösti R-kioskin Huittisissa”. JSN antoi uutisista vapauttavan päätöksen (3662/KL/06). Sen mukaan *Alueviestin* tapauksessa syyllisiksi epäiltyjen heimotaustaa ei tuotu esiin asiaan kuulumattomasti eikä halventavalla tavalla.

Romaniseurue ryösti R-kioskin Huittisissa

Mökki vaurioitui tulipalossa

Kaksi nuorta romanimiestä ja yksi -nainen pakottivat puukolla uhkaamalla R-kioskin myyjän antamaan heille rahaa Huittisissa lauantai-iltana vähän ennen kello 22. He saivat saaliikseen yli 200

euroa ja poistuivat tämän jälkeen paikalta jalan. Poliisilla on tekijöiden henkilöllisyys tiedossaan. Kokemäen poliisi (02-5407444) kaipaa havaintoja tapahtuma-ajankohdalta em. seurueesta.

Sukupuolisten vähemmistöjen käsittelystä julkisuudessa JSN on niin ikään tehnyt päätöksiä uusien *Journalistin ohjeiden* perusteella. Ohjeiden kohta 26 on tulkittu tällöin ennakkoluonteisesti kahdessa tapauksessa.

Uusi Lahti sai langettavan päätöksen, kun se julkaisi 2005 pakinan ”Homot, lesbot ja liito-oravat”. Tekstissä sanottiin muun muassa:

”-Näin maailma nyt makaa, ainakin Suomi. Lesbot ja homot, hullut ja huorat, kaikki samaa yhteistä perhettä meidän normaalien kanssa.

-Eiväthän homot varsinaisesti ole samanlaisia ihmisiä kuin muut.

-Oikeastaan voi sanoa, että homo on ikään kuin toista lajiketta oleva ihminen. Antaa niiden silti elää omaa elämäänsä, suojellaanhan liito-oraviakin.”

Neuvosto antoi langettavan päätöksen *Journalistin ohjeiden* kohdan 26 perusteella. Neuvoston mukaan sanan- ja ilmaisunvapaus ovat arvoja sinänsä, mutta niihin liittyy myös vastuu – sananvapauden nimissä ei sovi sanoa mitä tahansa. *Journalistin ohjeiden* mukaan jokaisen ihmisarvoa on kunnioitettava, eikä sukupuolista suuntautumista pidä tuoda esiin halventavasti tai asiaankuulumattomasti (3546BCDF/KL/05).

Neuvoston tulkinnat sukupuolivähemmistöjä koskevasta kirjoittelusta ovat siten hieman samantapaisia kuin *Alueviestin* ja Yleisradion Aamu-tv:n tapauksissa. Vaikka *Uusi Lahti* sai langettavan päätöksen, toinen kaupunkilehti *Uusi Rauma* sai vapauttavan päätöksen vastaavassa tapauksessa (3558AB/KL/05). Lehti julkaisi isänpäivänä 2005 homoja ja lesboja arvioivan ja arvostelevan kirjoituksen. Siinä puolustettiin lapsen oikeutta isään. Lehden mukaan sukupuoliset vähemmistöt toimivat itsekkäästi, eivät ajattele lasta ja muista poikkeavina antavat väärän perhemallin lapselle. ”Homojen, lesbojen ja yksinäisten naisten lapsenhankintapuuhiesta paistaa melkoinen itsekkyyks läpi.” JSN antoi tapauksesta vapauttavan päätöksen. Sen mukaan kärkevästä sävystä huolimatta mielipiteet esitettiin suhteellisen asiallisesti. Voimakkaan moralisoiviakin käsityksiä pitää voida sietää tämällyyissä kirjoituksissa. Isänpäiväkolumni toi esiin isän vahvuuksia, eikä leimannut yksipuolisesti sukupuolisia vähemmistöjä.

Jos tarkastellaan median ja sen toimijoiden vastuuta tiedon tuottajina ja yleisen mielipiteen muodostajana, kehitys ei ole kulkenut huonompaan suuntaan.

Suomessa toki ilmenee suvaitsemattomuutta maahanmuuttajia, vähemmistöjä ja eri uskontokuntia kohtaan. Syrjintä sukupuolen, rodun, maailmankatsomuksen tai uskonnon perusteella on silti JSN:n ratkaisujen perusteella melko harvinaista tiedotusvälineissä.

Uusien ohjeiden myötä tämä osuus *Journalistin ohjeissa* näyttäisi tarkentu-

neen ja neuvosto on myös piirtänyt selvän kuvan hyvästä journalistisesta tavasta koodin perusteella.

4.2.5. Vastuu lähteille ja haastateltaville: Tiedon hankkiminen ja esittäminen

Nämä ohjeet käsittelevät sitä miten pitkälle yksityiselämään saa mennä journalismin nimissä ja miten onnettomuuden uhreja pitää haastatella. Yleisin sääntö ulkomailla on tiedonhankintakeinojen rehellisyys. Toiseksi yleisin sääntö on tekijänoikeuksien kunnioittaminen. Lähteen oikeus tarkistaa antamiensa tietojen oikeellisuus kuuluu samoin tähän kohtaan. Ulkomailla on monissa koodeissa tässä myös vastineoikeus.

Mahdollisesti suurin muutos on tapahtunut suhtautumisessa yksityisyyden suojaan. Niin ohjeet kuin niiden tulkinnatkin ovat muuttuneet vuoden 1958 *Etikettisäännöistä* tähän päivään. Vielä 1970-luvulla *Lehtimiehen ohjeissa* korostettiin yksityisyyden suojaa rikos- ja onnettomuustapauksissa. Vain poikkeustilanteissa, yleisen edun niin vaatiessa, oli suotavaa julkaista nimiä tai tunnistamista mahdollistavia tietoja ja kuvia.

Nykyään nimien julkistaminen onnettomuustapauksissa ja oikeudenkäynteissä on huomattavasti tavanomaisempaa kuin vielä 1960-luvulla. Kynnyks näyttää laskeneen monilla tasoilla. Tiedon oikeellisuuden kohdalla on jo viitattu Espoon surmiin ja Karkkilan murhapolttoon. Molemmissa tapauksissa *Iltä-Sanomat* ja *Iltalehti* (3568AB/SL/05, 3538AB/SL/05) saivat vapauttavat päätökset, vaikka lööpeissä oli näkyvästi esillä lapsiin kohdistunut raaka väkivalta ja kuvista sekä tekstistä henkilöt olivat tunnistettavissa. JSN:n perustelu oli se, että tietojen paikkansapitävyys oikeutti uutisoinnin. Näitä kahta tapausta voi pitää merkittävänä linjapäätöksinä uusien vuoden 2005 *Journalistin ohjeiden* perusteella. Niissä kulminoituu muutama vuosikymmenessä tapahtunut yksilön suojan kaventuminen.

Tosin JSN ei ole ollut aivan johdonmukainen yksilön suojan kaventamisessa. Varsin erikoinen ja yleislinjasta poikkeava oli Yleisradion TV-uutisten saama langettava päätös Porvoon tuomiokirkon tuhopolton uutisoinnista (3678/YLE/06). Yle näytti uutislähetyksessä käräjiltä kuvaa, jossa kolme syytettyä olivat tunnistettavissa. Heistä kaksi oli alaikäisiä. Syytettyjen nimiä ei mainittu. Langettavaa päätöstä perusteltiin mm. *Journalistin ohjeiden* kohdalla, jonka mukaan alaikäisen tai syyntakeettomana tuomitun henkilöllisyyden paljastamisessa on oltava erityisen pidättyväinen (JO 31). Samalla vedottiin vuoden 1981 periaatelausumaan nimensuojasta rikosuu-tisissa, kun toisessa tapauksessa 3604/SL/06 (*Pohjalainen*) neuvosto antoi vastaavantyyppisin perustein vapauttavan päätöksen.

Poikkeuksellisten tiedonhankintamenetelmien suhteen sekä ohjeet että JSN näyttävät pitäneen jossain määrin entisen linjan. Jo vuoden 1992 ohjeissa todettiin, että poikkeuksellisia menetelmiä voi käyttää vain, jos yleisesti merkittäviä tietoja ei normaalikeinoin voi saada. Erona uusiin ohjeisiin on lähinnä *vain*-sanan katoaminen. Uusissa ohjeissa todetaan, että journalistin on *suositeltavaa* ilmoittaa ammatinsa, kun vuoden 1992 ohjeet totesivat, että tiedot on hankittava avoimesti ja rehellisin keinoin.

Tulkintojen sisältö ei silti näytä oleellisesti muuttuneen. Vanhojen ohjeiden mukaan valehenkilöiden käyttö tiedonhankinnassa ei ollut hyvän journalistisen tavan vastaista, kun Mikkelin kaupunkilehti kokeili mitkä vähittäiskaupat myyvät alaikäisille olutta ja siideriä (3091/SL/02).

Uusien ohjeiden mukaan vastaava tapaus oli valehenkilöllisyyttä käyttänyt *Hymyn* toimittaja, joka halusi selvittää miten kuntien sosiaalivirastot myöntävät toimeentulotukea (3628AB/AL/06). Neuvosto perusti ratkaisunsa *Journalistin ohjeeseen* 9: Jos yhteiskunnallisesti merkittäviä seikkoja ei voida muutoin selvittää, journalisti voi tehdä haastatteluja ja hankkia tietoja myös tavallisuudesta poikkeavilla keinoilla (JO 9). Sosiaalitukien väärinkäyttö ja asiakkaiden kohtelu virastoissa olivat yhteiskunnallisia seikkoja, joista tietojen hankkiminen oli perusteltua tavallisuudesta poikkeavilla keinoilla.

44

Tekijänoikeus esiintyi vielä vuoden 1992 ohjeissa kohdassa 6. Uusien ohjeiden vastaavassa kohdassa sana ei enää esiinny.

Lähteen tai haastateltavan oikeus tarkastaa osuutensa oli vanhoissa 1992 ohjeissa ilmaistu muodossa: haastateltavan pyyntöön tarkistaa lausumansa ennen julkaisemista on syytä suostua asiatietojen varmistamiseksi. Vuoden 2005 ohjeissa asia ilmaistaan seuraavasti: haastateltavan pyyntöön tarkastaa lausumansa ennen julkaisemista on yleensä syytä suostua, jos se toimisteknisesti on mahdollista.

Kanteluja JSN:oon on aiheesta tehty sekä uusien että vanhojen ohjeiden aikana. *Helsingin Sanomien* kuukausiliite sai vapauttavan päätöksen tapauksessa, jossa lehti lähetti haastateltavalle oman osuutensa nähtäväksi sähköpostitse (3470/SL/05fin). Tapauksessa haastateltavan oma osuus oli korrektilä esillä, mutta toimittaja oli omassa osuudessaan tulkinnut sanottua melko vapaasti.

Yleisradion tapauksessa (3599B/YLE/06) puolestaan annettiin langettava päätös ohjelmasta, jonka aiheena oli suomalaispoliitikkojen yhteistyö Neuvostoliiton kanssa. Haastateltavalle tarjottiin mahdollisuutta osallistua sähköpostitse, mutta tämä kieltäytyi. Äänestyspäätöksessä vähemmistöön jääneet katsoivat sähköpostin olleen riittävä, kun JSN:n enemmistön mukaan olisi tarvittu samanaikainen kuuleminen.

Haastateltavalle on sekä uusien että vanhojen ohjeiden perusteella kuulunut oikeus tietää missä yhteydessä hänen lausumaansa käytetään. Kyse ei ole vähäpätöisestä oikeudesta, sillä kiristyvässä kilpailussa ja ns. monimediajulkaisemisessa alkuperäinen haastattelu saattaa tulla julki aivan erilaisessa asiayhteydessä ja eri kanavalla tai lehdessä, mistä alun perin sovittiin. Vika ei tällöin välttämättä ole toimittajassa, vaan monissa konserneissa toimittajat velvoitetaan työsopimuksella luovuttamaan tekijänoikeudet työnantajille. Tällöin toimittaja ei välttämättä tiedä mistä juttu mahdollisesti tulee ulos.

Vanhoissa ohjeissa asia ilmaistiin seuraavasti:

15. Haastateltavan tulee ennakolta saada tietää, missä välineessä ja millaisessa yhteydessä hänen lausumaansa käytetään.

Uusien ohjeiden vastaava kohta on lievemmin ilmaistu:

16. Haastateltavalla on oikeus saada ennakolta tietää, millaisessa asiayhteydessä hänen lausumaansa käytetään. Hänelle on myös kerrottava, jos haastattelua voidaan käyttää useammassa välineessä.

Vanhojen ohjeiden mukaan ratkaistiin muutama tapaus, joissa juttu ilmestyi haastateltavan tietämättä eri välineessä kuin mistä oli sovittu. Ehkä tunnetuin oli *Terveys*-lehteen kirjoitettu pyörätuolipotilaan haastattelu, joka ilmestyi yllättäen myös *7 Päivää* lehdessä (2142/AL/94). Kummatkin kuuluivat samaan Aller-konserniin. Toimittaja ja *7 Päivää* saivat langettavan päätöksen, koska toimittaja johti kantelijaa ja hänen perhettään harhaan siitä, missä lehdessä tyttären haastattelu tultaisiin julkaisemaan.

Viimeisin vastaava linjaus tehtiin 2004 vanhojen ohjeiden perusteella. *Hymyn* tarkoitettu poliitikon haastattelu ilmestyi myös *Karjalan Heili* -kaupunkilehdessä. Toimittaja sai langettavan päätöksen, koska ei ollut kertonut puhelinkeskustelussa, minkä tiedotusvälineen asialla hän oli ja mihin tiedotusvälineeseen saatu haastatteluaineisto käytetään.

Uusien ohjeiden perusteella ei ole tehty aivan vastaavia ratkaisuja, mutta hie-man samantyyppinen oli *Satakunnan Kansan* tapaus (3781/SL/07). Lehti kirjoitti internetissä toimineesta yrityksestä, jonka kaupankäyntitavoissa oli epäselvyyksiä. Jutun yhteyteen oli liitetty lehtikonsernin kuvapankista kuva, josta ilmeni tunnistettavasti yritys. Tämä yritys ei kuitenkaan liittynyt jutussa mainittuihin kaupankäyntiepäselvyyksiin, mutta loi mielikuvan asiayhteydestä. Lehti sai langettavan päätöksen. Rikollisesta toiminnasta kertovien juttujen kuvitus vaatii JSN:n mukaan erityistä harkintaa, koska lukijat helposti yhdistävät lain rikkomisen ja kuvan sisällön toisiinsa.

Vaikka tapaus ei ole täysin rinnastettavissa *7 Päivää* -lehden ja *Karjalan Heilin* tapauksiin, se kuvaa monimediajulkaisemista harjoittavien media-

konsernien ongelmia. Kun kuvia ja juttuja siirretään konsernin sisällä välineestä toiseen, on aina vaara merkitysten ja asiayhteyksien muuttumisesta eettisesti kyseenalaisella tavalla.

Vastineoikeus, joka tämän funktion kohdalla esiintyy usein ulkomaisissa koodeissa, poistettiin vuoden 2005 ohjeista. Vuoden 1992 ohjeissa se oli yhdessä oikaisun kanssa. Vastineen tilalle tuotiin käsite *oma kannanotto*. Siitä on tehty ennakkopäätöksiä uusien ohjeiden perusteella.

Tamperelainen-lehden tapauksessa (3505/KL/05) kolumnisti arvosteli kovasanaisesti paikallista kunnallispolitiikkaa. Lehti sai langettavan päätöksen jätettyään oman kannanoton julkaisematta. JSN katsoi kirjoittelun olleen niin kärjekästä, että se synnytti vastineoikeuden kaltaisen oikeuden omaan kannanottoon.

Vastaavia aivan uusia langettavia ratkaisuja ovat *Urheilulehti* (3796/AL/07) sekä *Markkinointi & Mainonta* (3794/AL/07). Molemmissa tapauksissa lehden kirjoittelu oli niin kärjekästä, että se antoi oikeuden omaan kannanottoon. Sen julkaisematta jättäminen tai epäasiallinen julkaiseminen oli perustelu langettaville päätöksille.

Kaikista tapauksista on vaikea nähdä, miten oma kannanotto merkittävästi poikkeaa vastineesta. Tähänastisten linjausten mukaan ne näyttävät kovasti samalta asialta, jolle on keksitty uusi nimi.

Kokonaisuutena tämän funktion kohdalla näyttäisi, että Suomessa yksityiselämän suoja on kaventunut (poikkeuksena erikoinen Ylen TV-uutisten tapaus Porvoon tuomiokirkkoasiassa). Poikkeuksellisten tiedonhankintamenetelmien käyttö näyttää usein hyväksyttävältä. Haastateltavan oikeus tarkastaa oma osuutensa jutussa on edelleen olemassa, mutta jossain määrin jää epäselväksi onko sähköposti riittävä menetelmä kaikissa tilanteissa. Haastateltavan on edelleen saatava tietää missä yhteydessä hänen lausumaansa käytetään. Tekijänoikeutta ei uusissa ohjeissa enää mainita ja oma kannanotto näyttää samalta kuin vastine, joka monista muista maista poiketen poistettiin *Journalistin ohjeista*.

4.2.6. Vastuu lähteille ja haastateltaville: Lähteiden loukkaamattomuus ja lähdesuoja

Yksityisyyden kunnioittamiseen ja lähdesuojaan liittyvät säännöt ovat yleisimpiä tämän luokan säännöistä. Tutkimuksen alun kansainvälisessä osuudessa todettiin, että eurooppalaisissa toimittajan ohjeissa korostetaan yhä enemmän yksityisyyden suojan suhteellisuutta. Suhteessa useammassa koodissa annetaan lupa rikkoa yksityisyyden suoja, jos yleinen etu niin vaatii.

Tätä yleistä etua määritellään silti vain harvoin, ja Suomen ohjeista käsite on poistettu.

Toinen kehityssuunta Euroopassa näyttää olevan yhä yksityiskohtaisemmat vaatimukset rikosten uhrien, lapsien, onnettomuuksien uhrien suojelemiseksi.

Suomen lähihistoriassa suurkatastrofeja on ollut seitsemän: Kuurilan junan onnettomuus 1957, Lapuan patruunatehtaan räjähdys 1976, matkustajalaiiva Estonian uppoaminen 1994, Jyväskylän junaturma 1998, Konginkankaan bussionnettomuus 2004, Kaakkois-Aasian tsunami 2004 sekä Jokelan koulusurmat 2007.

Kari Koljonen ja Risto Kunelius tutkivat suomalaista katastrofijournalismia 50 vuoden ajalta. He tiivistävät katastrofijournalismin muutoksen viiteen: 1. Suuronnettomuuksista kirjoittelun volyyymi on moninkertaistunut. 2. Journalismin kyky saada enemmän irti merkityksiä, yksityiskohtia, seurauksia ja kytkentöjä on kasvanut. 3. Journalismi on voimakkaasti henkilöitynyt. 4. Teknisen onnettomuustutkinnan ohella työestetään tunteita, surua ja järkytystä. 5. Toimittajat tietävät työtään arvioitavan, ja siksi onnettomuuskirjoittelu sisältää itseään oikeuttavia perusteluja. (Koljonen & Kunelius 2005, 35-55.)

Sodan jälkeisistä seitsemästä suuronnettomuudesta kolme viimeksi mainittua sattuivat tämän tutkimuksen ajankohtaan. Niiden yhteydessä on keskusteltu siitä miten katastrofien uhreja ja heidän omaisiaan tulee käsitellä lehdistössä.

Ottaen huomioon katastrofijournalismin määrän huomattavan kasvun, kanteluja esimerkiksi yksilön suojasta onnettomuuden uhreilta ja heidän omaisiltaan on tullut melko vähän. Ne liittyvät yleensä Koljosen ja Kuneliuksen mainitsemaan pyrkimykseen henkilöidä onnettomuudet, antaa niille liikuttavat ja samalla myyvät kasvot.

Näin tapahtui muun muassa Konginkankaan bussionnettomuuden uutisoinnissa. Tiedotusvälineiden pyrkimykseen henkilöidä tapahtumat, antaa niille ikään kuin kasvot kiinnitti huomiota myös Matti Piispa, joka teki Liikenneturvalle tutkimuksen Konginkankaan bussiturman uutisoinnista. Piispan mukaan lehdet pyrkivät rakentamaan onnettomuuden traagisen tarinallisuuden kuvaamalla nuorten elämän äkillistä katkeamista iloisella lomamatkalla. Uhrien nuoruuden korostaminen palveli kertomuksen rakentamista. Onnettomuus sai ”kasvot” 17-vuotiaasta Emiliasta (Piispa 2004).

Konginkankaan bussionnettomuuden uutisoinnista tehtiin JSN:aan kantelu, joka johti langettavaan päätökseen. *Seura*-lehti julkaisi jutun liikenneon-

nettomuudesta. Kannen otsikkona oli ”Ystävysten viimeinen matka”. Lehden kannessa ollut valokuva oli vanhempien ottama. Lehti oli kuvannut sen muistotaulusta, johon kantelijat olivat sen vieneet. Toisen valokuvan lehti on ilmeisesti saanut erään paikallisen lehden kuva-arkistosta. Kantelijoiden mielestä kuvia ei olisi saanut julkaista luvatta, koska he eivät olleet suostuneet haastatteluun. *Seuran* toimittaja oli pyytänyt sitä heiltä, mutta he olivat kieltäytyneet. JSN:n ratkaisu (3348/AL/04) oli langettava. Päätös perustui *Journalistin ohjeiden* kohtiin, joiden mukaan henkilökuvien julkaisemisessa on noudatettava huolellisuutta. Kuvaa ei pidä käyttää harhaanjohtavasti eikä loukkaavassa yhteydessä. Erityistä varovaisuutta on noudatettava julkaistaessa kuvia onnettomuuksien tai rikosten uhreista.

Seura oli kuitenkin ainoa langettavan päätöksen saanut tiedotusväline Konginkankaan bussionnettomuuden uutisoinnissa. Onnettomuusutisointia tutkinut Matti Piispa toteaa, että muutamaa ylilyöntiä lukuunottamatta Konginkankaan uutisointi kunnioitti hyvin kuolleiden, loukkaantuneiden ja heidän omaistensa yksityisyyttä ja arvokkuutta (Piispa 2004).

Kaakkois-Aasian tsunamin uutisoinnin yhteydessä käytiin keskustelua ja tiedotusvälineiden julkaisemista nimilistoista kateissa olleista ihmisistä. Yhdestä nimilistasta, jonka julkaisi *Rannikkoseutu* -lehti, tehtiin kantelu JSN:oon. Neuvoston ratkaisu (3456/PL/05) oli vapauttava. Neuvosto perusteli vapauttavaa päätöstä uusien *Journalistin ohjeiden* kohdilla, joiden mukaan journalistin on pyrittävä totuudenmukaiseen tiedonvälitykseen. Yksityiselämään kuuluvia erityisen arkaluonteisia seikkoja voi julkaista vain asianomaisen suostumuksella tai jos niillä on poikkeuksellista yhteiskunnallista merkitystä. Sairaus- ja kuolemantapauksista sekä onnettomuuksien ja rikosten uhreista uutisoitaessa on aina noudatettava hienotunteisuutta (JO 8, 27, 28).

Henkilöiden nimet olivat jo laajalti tiedossa, koska poliisi oli ne julkistanut. Nimillä oli merkitystä kadonneiden etsinnässä, joten niiden julkaiseminen vähensi epätietoisuutta lehden levikkialueella. Jutussa mainituista henkilöistä ei kerrottu erityisen arkaluonteisia seikkoja eikä kantelussa tuotu esiin uutisen virheitä.

Lähdesuojan suhteen *Journalistin ohjeet* ovat tässä suhteessa kehittyneet risti-riitaisesti. Vuoden 1992 ohjeet sanoivat: ”Tietolähdettä on suojattava. Luottamuksellisen tiedon antajaa ei saa ilman tämän suostumusta paljastaa.” Uudet, vuonna 2005 käyttöön otetut ohjeet sanovat saman asian lievemmin: ”Journalistilla on oikeus pitää tietoja luottamuksellisesti antaneen henkilöllisyys salassa. Toimituksen on kunnioitettava tätä periaatetta” (JO14).

Vaatimus lähdesuojan kunnioittamisesta on muuttunut oikeudeksi kunnioittaa lähdesuojaa. Toistaiseksi lähdesuojaa ei ole onnistuttu murtamaan,

mutta tässäkin suhteessa ongelmia on ollut. Nokia Oyj sekä eräät it-alan yritykset vaativat 2006 sähköisen viestinnän tietosuojalain säätämistä. Se olisi antanut työnantajille oikeuden päästä tutkimaan työntekijöiden telen tunnistetietoja, joskaan ei lukemaan tai salakuuntelemaan viestintää. Laki-hanketta perusteltiin tietovuotojen ehkäisemisellä. Yrityssalaisuuksia vuo-taa ja työnantajat halusivat estää ne.

Lakihanke kaatui voimakkaaseen vastarintaan, mutta jo keväällä 2008 uu-si yritys vastaavan lain säätämiseksi oli tekeillä. Oikeusoppineet kuitenkin huomauttelivat sen ristiriitaisuudesta perustuslaissa taattujen perusoikeuk-sien kanssa. On myös ongelmallista, että yrityksissä tapahtuvien tietosuo-jarikosten tutkiminen annetaan työnantajille. Normaalistihan poliisi tut-kii rikoksia, eivät yksityiset työnantajat.

Erityisen kyseenalainen sähköisen viestinnän tietosuojalaki on journalisteil-le. Lähdesuojan murtaminen on nimittäin helppoa, jos työnantajat pääsevät tutkimaan työntekijöiden telen tunnistetietoja. Jos tällainen laki säädetään, myös *Journalistin ohjeiden* kohta 14 menettää merkityksensä.

Uusien *Journalistin ohjeiden* aikana JSN:lle ei ole tehty kanteluja, joissa vali-tettaisiin lähdesuojan pettämisestä. Tuorein tapaus on vuodelta 2001 (3057/SL/01, *Iltalehti* ja Greenpeace). Siinä lehti sai vapauttavan päätöksen uutisesta, jonka keskeinen lähde oli lähdesuojan perusteella anonyymi.

Kokonaisuutena voidaan todeta, että lähteiden loukkaamattomuuden suh-teen ei Suomessa ole tapahtunut suuria muutoksia. Rikosten ja onnetto-muuksien uhrien ja heidän omaistensa yksilön suoja on ehkä vähentynyt. Nimiä ja kuvia julkaistaan aiempaa herkemmin ja katastroffit ”henkilöi-dään”, mutta JSN:oon on silti tehty vähän kanteluja katastrofiuutisoinnis-ta ottaen huomioon uutisoinnin määrän ja laajuuden.

Lähdesuojakäytäntö näyttäisi toistaiseksi olevan ennallaan.

4.2.7. Vastuu valtiolle: Valtiollisten instituutioiden kunnioittaminen

Tässä kategoriassa on käytännössä kahden kaltaisia sääntöjä. Toisen vaati-vat toimittajaa ajamaan oman valtionsa etuja yleisesti. Toiset vaativat toi-mittajaa vain kunnioittamaan valtionsa lakeja.

Kehityssuunta Euroopassa ja lähialueilla on tällaisten koodien väheneminen. Suomi on kulkenut tässä samaan suuntaan kuin muut maat, vieläpä erityi-sen voimakkaasti. Uudet vuoden 2005 ohjeet kirjoitettiin siten, että yhte-nä keskeisenä periaatteena oli pyrkimys poistaa viittaukset lainsäädäntöön, jotta tuomioistuimet eivät voisi käyttää *Journalistin ohjeita* vahingonkorva-

uksen perusteena. Tämä osaltaan vaikutti siihen, että viittaukset valtiollisiin instituutioihin vähenivät. Uusien ohjeiden johdannossa nimenomaisesti korostetaan, että ne on laadittu vain alan itsesääntelyä varten eikä niitä ole tarkoitettu käytettäväksi rikos- tai vahingonkorvausvastuun perusteena.

Muutos on tässä suhteessa ollut melkoinen. Vuoden 1968 *Lehtimiehen ohjeet* sisälsivät pitkiä viittauksia erilaisiin lakeihin ja niissä oli erillinen kapale *Suhteet ulkovaltoihin ja valtion turvallisuus*, jossa opastettiin mm. olemaan asiallinen kirjoitettaessa ulkovalloista – ”älä tavoittele tehoa vaan totuutta.” Vuoden 1992 ohjeissa journalistin ammattietiikkaan kuului kunnioittaa inhimillisiä perusarvoja, kuten ihmisoikeuksia, demokratiaa, rauhaa ja kansainvälistä yhteisymmärrystä. Journalistin oli tunnettava vastuunsa luonnosta ja nähtävä käsittelemiensä asioihin liittyvät ympäristövaikutukset, ja edelleen hyvään tapaan kuului myös, että journalisti tuntee tärkeimmät työhönsä liittyvät lait, asetukset, kansainväliset sopimukset ja päätöslauselmat.

Vuoden 2005 ohjeista kaikki viittaukset valtioon, sen elimiin, lakeihin ja sopimuksiin on poistettu.

On vaikea kuvitella, että journalistinen itsesääntely voi toimia täysin irrallaan yhteiskunnasta ja esimerkiksi oikeuslaitoksesta. Ajoittain tulee tilanteita, joissa on pakko ottaa kantaa tavalla tai toisella valtioon. Tällainen oli erikoislaatuinen Johanna Paulapuron tapaus⁷, jolla ei ole edeltäjää Suomen oikeushistoriassa eikä myöskään JSN:n historiassa. Helsingin käräjäoikeus antoi lokakuussa 2002 päätöksen, jolla Yhtyneiden Kuvalehtien lehdille määrättiin kieltö julkaista tietoja hakemuksen tehneen naisen yksityiselämästä. Käytännössä yhtiön lehtiä kiellettiin kirjoittamasta aiheesta, vaikka perustuslaki kieltää ennakkosensuurin. JSN otti erikoisen tapauksen poikkeuksellisesti käsittelyyn, vaikka asia oli samalla vireillä tuomioistuimessa. Missin ja liikemiehen suhteesta kertonut *Seura* -lehti sai vapauttavan päätöksen (3199H/AL/02). Perusteluissaan JSN otti tiukkasanaanisesti kantaa valtiollisen elimen, tuomioistuimen toimintaan. Hakemusasialla pyrittiin neuvoston mielestä lopputulokseen, joka olisi olennaisella tavalla vaarantanut sananvapauden toteutumista ja tiedotusvälineiden toimintaedellytyksiä. Hakemusasiaan liittyvä yhteiskunnallinen merkitys ei pelkästään synnyttänyt oikeutta, vaan asetti velvollisuuden osallistua asiaa koskevaan julkiseen keskusteluun.

⁷ Tapaus sai alkunsa Hymy -lehden pikku-utisesta, jonka mukaan missi Johanna Paulapuro esiintyi julkisella paikalla tunnetun yrittäjän Antti Piipon kanssa.

4.2.8. Vastuu työnantajalle: Lojalisuus työnantajaa kohtaan

Tämän luokan yleisin sääntö on kielto käyttää toimittajan asemaa henkilökohtaisten etujen ajamiseksi. Tutkimuksemme kansainvälisen osan mukaan lojalisuus työnantajaa kohtaan tässä suhteessa artikuloituu koodeissa melko hyvin.

Suomessa se on selvästi vuoden 2005 *Journalistin ohjeissa*:

4. Journalisti ei saa käyttää asemaansa väärin. Hänen ei pidä käsitellä aiheita, joihin liittyy henkilökohtaisen hyötymisen mahdollisuus eikä vaatia tai vastaanottaa etuja, jotka voivat vaarantaa riippumattomuuden tai ammattietikan.

Neuvoston tulkinnat ovat Suomessa pysyneet melko tiukkalinjaisina. Uusien ohjeiden aikana neuvosto on ratkaissut yhden tapauksen, jossa oli kyse ilmeisen räikeästä toimittajan aseman väärinkäytöstä päätoimittajan tietien.

Maatilan Pellervo julkaisi kesäkuussa 2007 sarjan artikkeleita, joissa käsiteltiin terveystietojärjestelmää. Jutuissa käsiteltiin yhtä tietokoneohjelmaa. Toimittaja kuului kyseistä ohjelmaa tuottavan yrityksen omistajiin. Lopussa on yrityksen ilmoitus. Lehden ilmoitusmyyntiä hoiti yhtiö, jonka omistajiin toimittaja myös kuului. Lehden vastaava päätoimittaja oli tietoinen toimittajan yrityskytköksistä. JSN:n ratkaisu (3787/AL/07) oli langettava. Langettava päätös perusteltiin vetoamalla *Journalistin ohjeiden* kohtiin 4 ja 19. Juttujen sävy oli kritiikitön, ja mainosmaisena kokonaisuuden ilmeinen tarkoitus oli hankkia tietojärjestelmälle uusia asiakkaita. Sitä, että toimittaja kuului tietojärjestelmän toimittaneen yrityksen omistajiin, ei kerrottu lukijoille.

Periaatelausuman ja ennakkotapauksen perusteella näyttäisi siltä, että Suomen journalistien eettiset ohjeet ja niiden tulkinnat ovat edelleen hyvinkin tiukkoja suhteessa toimittajan aseman väärinkäyttöön.

4.2.9. Ammatillinen identiteetti: Lahjusten ja etujen torjuminen

Tämä eettisten ohjeiden kohta on melko lähellä edellistä. Kyse ei kuitenkaan ole ammattiaseman väärinkäytöstä, vaan Laitila viittaa vuoden 1995 artikkelissaan toimittajien saamiin lahjuksiin ja etuihin (Laitila 1995, 538). Niistä mainitaan tai ne kielletään monien maiden eettisissä ohjeissa. Suomessa ajatus sisältyy *Journalistin ohjeiden* kohtaan 4:

Journalisti ei saa käyttää asemaansa väärin. Hänen ei pidä käsitellä aiheita, joihin liittyy henkilökohtaisen hyötymisen mahdollisuus eikä vaatia tai vas-

taanottaa etuja, jotka voivat vaarantaa riippumattomuuden tai ammattietikan.

JSN on lisäksi täydentänyt ohjeita antamalla aiheesta erillisen periaatelausuman (3547/L/05). Se liittyi ruotsalaisen vaateyhtiö Hennes&Mauritzin tarjoamiin toimittajien ilmaismatkoihin New Yorkin muotimessuille. Matkalle osallistui ruotsalaisten lisäksi myös suomalaisia toimittajia, minkä vuoksi aiheesta keskusteltiin suomalaisessakin mediassa. Keskustelussa kysyttiin miten puolueettomasti ilmaismatkan saanut toimittaja voi kirjoittaa vaatealan uutuuksista? JSN painotti lausumassaan, että ilmaismatkoille osallistumista on toimitusten punnittava erityisen tarkasti. Myös lahjojen ja keskityksen vastaanottamista täytyy huolellisesti harkita.

Viime vuosina JSN:oon ei näytä tulleen kanteluja, joissa valitettaisiin toimittajien juttujen olleen puolueellisia heidän vastaanotettuaan lahjuksia tai etuja. Kantelujen vähäinen määrä kertonee, että asiasta käyty keskustelu on vaikuttanut tai sitten kanteluja tällaisissa tapauksissa ei jostain syystä ole tehty.

4.2.10. Ammatillinen identiteetti: Riippumattomuus julkisesta vallasta

52

Tämän luokan säännöt ovat taistelemisen sensuuria vastaan ja julkisen vallan vaikutuksen estäminen journalistisessa työssä. Myös ehdoton lähdesuoja on eräiden maiden ohjeissa käsitelty tässä yhteydessä. Tähän liittyviä ongelmia on käsitelty jo aiemmin, joten sivuutan sen siksi tässä.

Suomen uusien *Journalistin ohjeiden* johdanto lähtee liikkeelle julkisen vallan vaikutuksen estämisestä korostaessaan, että sananvapaus on demokraattisen yhteiskunnan perusta. Ohjeiden kohdassa 3 puolestaan sanotaan, että journalistilla on oikeus ja velvollisuus torjua painostus tai houkuttelu, jolla yritetään ohjata, estää tai rajoittaa tiedonvälitystä.

Valtiovallan mahdollinen puuttuminen sananvapauden käyttöön on Suomessa ollut äärimmäisen harvinaista toisen maailmansodan jälkeen. Kirjallisuuden ja taiteen puolella on ollut eräitä tapauksia viime aikoinakin, kuten Ulla Karttusen *Neisythuorakirkko*-tapaus osoittaa.

Journalismin puolella tiedossa on vain yksi tapaus - jo mainittu Johanna Paulapuron tapaus - ja Helsingin käräjäoikeuden määräämä turvaamistoimi eli *gag order* Yhtyneille Kuvalehdille. Tässä tapauksessa turvaamistoimi jäi kahden viikon mittaiseksi erikoislaatuiseksi oikeustapaukseksi Suomessa.

Toimittajien riippumattomuutta julkisesta vallasta korostetaan Suomea

enemmän sellaisissa maissa, joissa on ollut autoritaarinen järjestelmä ja valtio on oikeasti puuttunut lehdistön toimintaan. Suomessa asiat näyttäisivät tässä suhteessa olevan varsin hyvin.

4.2.11. Ammatillinen identiteetti: Riippumattomuus työnantajista ja mainostajista

Tämän luokan sääntöihin kuuluvat piilomainonnan kieltäminen sekä ns. omantunnonpykälä, eli toimittajan oikeus kieltäytyä työtehtävästä, joka loukkaa hänen vakaumustaan.

Piilomainonnan kieltö esiintyy Suomessa edelleen *Journalistin ohjeissa* kohdassa 19. JSN on myös käytännön tulkinnoissaan ja lausumissaan pitänyt kiinni omaksumastaan periaatteesta. Neuvosto antoi lausunnon 3586/L/06 EU:n *Telesio ilman rajoja* –direktiivistä, joka sallisi tuotesijoittelun vähäisin rajoituksin. Lausunto on varsin kriittinen ja korostaa määrittelyongelmia, mitä seuraa jos tuotesijoittelu jonkinlaisin rajoituksin sallitaan. Rajoitusten kiertäminen on helppoa, joten huonosti laadittu laki voi johtaa piilomainonnan lisääntymiseen etenkin sähköisissä medioissa.

Jo edellisenä vuonna neuvosto antoi periaatelauseman 3484/L/05, joka käsittelee näkyvään julkisuuteen nousseita television piilomainontaohjelmia *Sillä silmällä* ja *Big Brother*. Neuvoston lausumassa todetaan muun muassa, että Piilomainonta on torjuttava eikä journalistista uskottavuutta saa vaarantaa hämärtämällä kaupallisen ja toimituksellisen aineiston rajaa. Vaara on ilmeinen esimerkiksi tuotesijoittelussa, jos ulkopuolinen pystyy ostamaan itsensä osaksi ohjelmaa tai juttua.

Lausumien ja kannanottojen lisäksi JSN on myös soveltanut piilomainonnan kieltöä uusien Journalistin ohjeiden aikana. Edellä on jo mainittu tapaus *Maatilan Pellervo* (3787/AL/07), johon piilomainonnan lisäksi liittyi henkilökohtaisen hyötymisen tavoite.

Satakunnan Työ (3762/SL/07) sai langettavan päätöksen kirjoitettuaan mainosmaisesti porilaisesta kuntosalista. *Satakunnan Kansa* (3826A/SL/07) puolestaan sai langettavan päätöksen kirjoitettuaan mainosmaisesti yhden yrityksen myymistä kodin murtohälyttimistä.

Toisaalta yritysten nimien mainitseminen ja esimerkiksi oman yhtiön tuotteiden esittely ei ole nykyään yhtä kriittisen huomion kohteena kuin vielä 1970-luvulla. Niinpä esimerkiksi MTV3 (3630/MTV/06) sai vapauttavan päätöksen yhtiön www-palvelusta Keventäjät, joka liittyy painonhallintaan. Palvelua oli näyttävästi esitelty tv-kanavalla.

Suomen uusissa *Journalistin ohjeissa* on edelleen mukana ns. vakaumuspykälä, toimittajan oikeus kieltäytyä työtehtävästä, joka loukkaa hänen vakaumustaan.

Eräissä maissa se on poistettu ja ilmeisenä tarkoituksena on tällöin pyrkimys teettää toimittajilla piilomainontaa. Todettakoon, että Suomessakaan vakaumuskohta ei ole ollut itsestäänselvyys. *Journalistin ohjeita* uudistettaessa Viestinnän keskusliitto ja kaupalliset televisiot esittivät kohdan poistamista ohjeista⁸.

Näyttää siltä, että viestinten kaupallistuesssa ja kilpailun kiristyessä yhä uusia mainonnan muotoja halutaan ottaa käyttöön ja saada myös toimittajat niitä tuottamaan.

4.2.12. Ammatillinen identiteetti: Toimittajan ammatillisen aseman suojaaminen

Eräiden maiden eettisissä koodeissa korostetaan journalistien erityisasemaa yhteiskunnassa. Sitten vuoden 1995 tällaiset kohdat ohjeissa ovat olleet vähenemään päin. Ne liittynevät aikaan, jolloin toimittajan ammatti oli eräissä maissa tarkoin valvottu, käytännössä luvanvarainen ammatti. Tällöin haluttiin eettisen koodin avulla korostaa riippumattomuutta eri tahoista. Kun toimittajan ammatti on Euroopassa nykyään lähes kaikkialla vapaa ammatti, ei ole enää perusteita vaatia ammatillista riippumattomuutta tai erityisasemaa.

Suomen Lehtimiehen ohjeissa oli hieman tämän tyyppinen kohta vuonna 1968:

Lehtimiehellä on yhteiskunnassa vastuullinen asema. Lehtimiehen vastuu perustuu lakiin ja hyvään lehtimiestapaan, jota nämä lehtimiehen ohjeet ilmentävät.

Tämän jälkeen ohjeet listasivat ison määrän lakeja, joita vastuullisen toimittajan tuli työssään noudattaa.

Toimittajan erityistä ammatillista asemaa eritelleet kohdat katosivat sittemmin ohjeista.

⁸ SJL:n muistio: Lausunnot journalistin ohjeiden uudistusesityksestä. SJL 2004.

4.2.13. Ammatillinen identiteetti: Toimittajien ammatillisen yhtenäisyyden suojaaminen

Tämä eettisissä koodeissa oleva kohta on viitannut toimittajien ammatilliseen järjestäytymiseen. Monien maiden eettisissä ohjeissa oli pitkään kohtia, joissa alleviivattiin toimittajien oikeutta kuulua ammattiliittoihin, jotka voivat olla myös kansainvälisessä yhteistoiminnassa. Tällaisia kohtia on esiintynyt sellaisten maiden koodeissa, joissa ammattiliittotoiminta ei aina ole ollut itsestään selvää. Näillä mailla on yleensä autoritaarinen historia.

Suomen lehtimiesten ja journalistien ohjeissa ei ole ollut mainintoja oikeudesta ammatilliseen järjestäytymiseen. Kuitenkin vuoden 1976 ohjeissa oli kohta, jossa kuitenkin viitattiin työehtosopimukseen: ”SSL:n ja GTT:n solmiman työehtosopimuksen mukaan toimittajaa ei voida velvoittaa toimimaan vastoin vakaumustaan ja hyvää lehtimiestapaa.”

4.3. Muutokset Suomessa 1995–2007

Tehtävänä oli tarkastella miten journalistietiikka ja voimassa olevien eettisten ohjeiden tulkinnat ovat muuttuneet Suomessa 1995–2007. Arviointiperustana olivat samat eettisten koodien pääfunktiot, jotka Laitila tutkimuksessaan nimesi *kuuden ryhmäksi*. Ne Laitila jakoi edelleen kolmeentoista täsmällisempään alaluokkaan.

Arviointi tehtiin vertailemalla Suomen ohjeita eri aikoina sekä tulkintojen muuttumista 1995–2005 JSN:n ratkaisujen perusteella. Erityispaino oli vuosilla 2002–07.

Ohjeet ja niiden tulkinnat ovat tulleet tarkemmiksi yksilön suojan osalta. Verrattuna vuoden 1992 ohjeisiin uusissa vuonna 2005 voimaan astuneissa ohjeissa on enemmän yksilön suojaan liittyviä kohtia. Erityisesti syrjinnästä rodun, sukupuolen, uskonnon jne. perusteella on annettu JSN:ssa langettavia päätöksiä. Neuvosto on myös pitänyt kiinni toimittajan ammatillisesta integriteetistä. Langettavia päätöksiä se on antanut niin ammattiaseman väärinkäytöstä kuin piilomainonnasta. Erillisissä lausumissaan neuvosto on arvostellut tuotesijoittelua sekä toimittajille tarjottuja etuja, kuten ilmaismatkoja. Valtiovallan pyrkimykseen rajoittaa tiedotusvälineiden toimintaa JSN otti selkeästi kantaa Yhtyneiden Kuvalehtien turvaamistoimiasissa.

Suhteellisen neutraaleina ja entisen kaltaisina ovat pysyneet ohjeet ja niiden tulkinnat katastrofijournalismin yhteydessä. Langettavien päätösten määrä katastrofiuutisoinnista on ollut vähäinen uutisoinnin määrän ja nopeuden huomioon ottaen. Vaikka piilomainontaan ja tuotesijoitteluun on

suhtauduttu kielteisesti, paineet saattavat koventua mm. EU:n televisio-direktiivin myötä. Viimeisen *Journalistin ohjeiden* uudistustyön yhteydessä esiintyi pyrkimys poistaa ohjeista ns. vakaumuskohta eli oikeus kieltäytyä vakaumuksen vastaisesta tehtävästä. Lähdesuojan vuotamisia tai siihen liittyviä epäkohtia ei ole tullut JSN:n käsittelyyn 2000-luvulla, mutta tekeillä oleva ns. sähköisen viestinnän tietosuojalaki saattaa laillistaa lähdesuojan murtamisen. Ohjeissa vaatimus lähdesuojan kunnioittamisesta on muuttunut oikeudeksi lähdesuojaan. Oikeudenkäynti- ja rikosuutisoinnissa nimensuoja on pysynyt kohtuullisena. Oikeudellinen syyttömyysoletta-ma on uusissa ohjeissa ilmaistu epäselvemmin kuin vuosien 1992, 1983 tai 1976 ja 1968 ohjeissa.

Löysemppään ja toimittajan yhteiskunnallista tehtävää ajatellen huonompaan suuntaan on menty, kun yleisen edun käsite poistettiin ohjeista. Tilalle tulleet yleinen ja yhteiskunnallinen merkittävyys ovat epäselvempiä ja tulkin-nanvaraisempia käsitteitä. Ohjeissa ja periaatelausumissa on tätä nykyä ris-tiriita, koska samaan aikaan on voimassa vuoden 1981 periaatelausuma ni-mensuojasta rikosuutisoinnista. Se perustuu monin kohdin yleisen edun kä-sitteeseen. Tekijänoikeus on sanana kadonnut ohjeista, kun aikaisemmin se esiintyi niissä. Tietojen oikeellisuutta kunnioitetaan edelleen, mutta esim. vuoden 1983 ohjeissa mainittu olennainen tiedonvälitys on poistunut oh-jeista. Kumpi on olennaisempaa: lasten surma aamupalalla, vai surmaajan pelivelat? Espoon pelivelkaisen tekemät surmat ja Karkkilan murhapolito antavat aiheen kysyä mikä on *Journalistin ohjeiden* lapsia ja alaikäisiä kos-kevien kohtien merkitys nykyään. Tietojen oikeellisuudesta on pidetty kiin-ni, mutta toisaalta neuvosto antoi vapauttavat päätökset kuvamanipulaati-osta, josta ei mainittu kuvatekstissä, ja kuvan radikaalista rajaamisesta eri asiayhteyteen (oopperatalo + miesten kuvat sekä makasiinimielenosoitus-juttuun liitetty kuva, joka oli otettu eri lehteen).

Haastateltavan oikeudet tarkastaa oma osuutensa jutuissa ovat heikentyneet, joskin tulkinnoissa JSN on pitänyt kiinni peruseriaatteesta.

Uusia ohjeita kirjoitettaessa pyrittiin välttämään päällekkäisyyttä lainsäädännön kanssa, jolloin luotiin mm. käsite oma kannanotto. Se on osoittau-tunut epäselväksi ja päällekkäiseksi vastineen kanssa.

Erityisen ongelmalliseksi nähdään uusiin ohjeisiin ilmaantunut kohta 13, jonka mukaan uutisen voi julkaista rajallistenkin tietojen perusteella.

Ulkomaisessa vertailussa todettiin, että vastoin ennako-oletusta verkko-viestinnästä ja internetistä puhutaan vain yhdessä koodissa (Luxemburg). Suomen JSN on antanut erillisen lausuman, jonka mukaan tiedotusväli-neiden verkkosivujen keskustelupalstoilla tulisi noudattaa samoja periaat-

teita, kuten keskustelun ennakkomoderoointia. Itse ohjeissa aihetta ei kuitenkaan mainita.

Kokonaisuutena Suomen ohjeet ja niiden tulkinnat ovat muuttuneet löysemppään suuntaan, tosin eivät ehkä pysyvästi. Jos mittarina pidetään JSN:n langettavien päätösten määrää, se putosi alemmaksi kuin koskaan neuvoston 40-vuotisessa historiassa, kun uudet *Journalistin ohjeet* astuivat voimaan 2005 (3 tapausta eli 7%). Samana vuonna neuvoston puheenjohtaja Jacob Söderman erosi tehtävästään. Sittemmin langettavien päätösten määrä on kääntynyt nousuun ollen 17% vuonna 2007 eli melko lähellä 2000-luvun alun tasoa 19%.

5. Yhteenveto: Muutokset Euroopassa ja Suomessa

Euroopan maissa vuonna 1995 kymmenen yleisintä journalistien eettisten koodien periaatetta olivat (tässä järjestyksessä) tietojen totuudellisuus, virheiden korjaaminen, syrjäntäkiellot rodun, etnisen taustan tai uskonnon perusteella, yksilön suoja, lahjusten tai muiden etujen vastaanottamisen kiellot, rehellinen ja asiallinen tiedon hankinta, suoja ulkopuolisten puuttumiselle journalistiseen työhön, syrjäntäkiellot sukupuolen tai yhteiskuntaluokan mukaan, ilmaisunvapaus, puheen, kommentoinnin ja keskustelun vapaus sekä vaitiolovelvollisuus ja lähdesuoja.

Vuonna 2007 eurooppalaisissa maissa kymmenen yleisintä periaatetta käsittelevät yksilön suoja, syrjäntää rodun, etnisen taustan tai uskonnon perusteella, virheiden korjaamista, tietojen totuudellisuutta, lähdesuojaa, rehellistä ja asiallista tiedon hankintaa, lahjusten vastaanottamista, faktojen ja mielipiteiden erottamista, tietojen valikointia ja vääristelyä sekä faktojen tarkistamista.

Neljä tärkeintä periaatetta olivat aivan samat vuosina 1995 ja 2007. Vain niiden keskinäinen järjestys oli vähäisessä määrin muuttunut.

58

Kahdentoista vuoden aikana muita muutoksia oli silti havaittavissa. Kymmenen yleisimmän periaatteen joukossa on kaksi eroavaisuutta. Vuoden 1995 kymmenen yleisimmän koodin joukossa oli suoja ulkopuolisen puuttumiselle journalistiseen työhön sekä ilmaisunvapaus, puheen, kommentoinnin ja keskustelun vapaus ja sieltä puuttuivat faktojen ja mielipiteiden erottaminen ja faktojen ja lähteiden tarkistaminen. Yksilön suoja on 2007 nousut tärkeimmäksi eettiseksi periaatteeksi, tiedon totuudellisuus sekä virheiden korjaaminen ovat pudonneet vastaavasti pari sijaa alemmaksi syrjäntäkieltojen jälkeen. Jos katsotaan määrällisiä ja prosenttimuutoksia, ne ovat vähäisiä.

Erityisen mielenkiinnon kohteena olivat periaatteet, jotka esiintyivät yli puolessa tutkituista koodeista. Näissä muutoksia on havaittavissa, vaikka peruseriaatteet näyttävät pysyneen samoina. Vakaumuskohta eli oikeus kieltäytyä vakaumuksen vastaisesta tehtävästä on pudonnut pois 24 tärkeimmän joukosta. Vuonna 1995 se oli 58 prosentissa koodeista, nyt 41 prosentissa. Sen tilalle ovat nousseet vaatimus tietojen objektiivisuudesta sekä vaatimus tietojen tärkeydestä ja olennaisuudesta, jotka ovat nykyään 32 koodissa. Vuonna 1995 yli puolessa koodeista oli vaatimukset arvostelun vapaudesta ja taistelusta sensuuria vastaan. Ne ovat siirtyneet taemmaksi, kun tilalle ovat nousseet vaatimukset lasten, vammaisten ja ymmär-

rykseltään alentuneiden erityiskohtelusta uutisoinnissa sekä ajatus eturistiiriitojen välttämisestä eli journalismin ja muiden aktiviteettien yhteensovittamattomuus (pyrkimys erottaa toimittajan ammatti puoluepolitiikasta tai osakeomistuksesta jne.).

Suomen osalta todettiin ohjeiden ja niiden tulkintojen tulleen tarkemmiksi yksilön suojan kohdalla. Erityisesti syrjinnästä rodun, sukupuolen, uskonnon jne. perusteella on annettu JSN:ssa useita selventäviä päätöksiä. Tässä suhteessa Suomen kehitys vastaa eurooppalaista suuntaa. Neuvosto on samoin antanut langettavia päätöksiä niin ammattiaseman väärinkäytöstä kuin piilomainonnasta. Lausumissaan neuvosto on arvostellut tuotesijoittelua sekä toimittajille tarjottuja etuja, kuten ilmaismatkoja. Myös muualla pyrkimys erottaa mainokset ja toimituksellinen aineisto ovat lisänneet painoarvoaan (22 -> 32 koodia). Käräjäoikeuden pyrkimykseen rajoittaa tiedotusvälineiden toimintaa JSN otti tiukasti kantaa Yhtyneiden Kuvalehtien turvaamistoimiasiassa (*gag order*).

Toisaalta muualla Euroopassa lasten ja alaikäisten erityisen harkitseva kohtelu uutisoinnissa on noussut tärkeiden periaatteiden joukkoon. Suomessa oli pyrkimys poistaa ohjeista ns. vakaumuskohta eli oikeus kieltäytyä vakaumuksen vastaisesta tehtävästä. Vaatimus lähdesuojasta on muuttunut oikeudeksi. Oikeudellinen syyttömyysolettama on uusissa ohjeissa ilmaistu epäselvemmin kuin 1992, 1983 tai 1976 ja 1968 ohjeissa.

59

Yleisen edun käsite on poistettu Suomen nykyisistä ohjeista. Ohjeiden yleinen ja yhteiskunnallinen merkittävyys ovat tulkinnanvaraisempia käsitteitä. Samalla muualla Euroopassa on noussut tärkeään asemaan yleisön oikeus saada tietoa. Tekijänoikeus on sanana kadonnut Suomen ohjeista, kun muualla se on noussut tärkeiden asioiden joukkoon. Tietojen oikeellisuutta kunnioitetaan edelleen, mutta esim. vuoden 1983 ohjeissa mainittu olenainen tiedonvälitys on poistunut ohjeista. Muualla objektiivisuus ja olenaisuus ovat päinvastoin nousseet aiempaa tärkeämpään asemaan.

Erityisen ongelmallisena nähdään uusiin ohjeisiin ilmaantunut kohta 13, jonka mukaan uutisen voi julkaista rajallistenkin tietojen perusteella. Vastaavia kohta on ilmaantunut kolmen muunkin maan ohjeisiin, joissa vaatimus nopeudesta on mennyt tiedon oikeellisuuden edelle.

JSN antoi vapauttavat päätökset kuvamanipulaatiosta, josta ei mainittu kuvatekstissä, ja kuvan radikaalista rajaamisesta eri asiayhteyteen. Muualla Euroopassa tekijänoikeusmaininnat ovat lisääntyneet ja 20 koodissa mainitaan kuvamanipulaatiot. Haastateltavan oikeudet tarkastaa oma osuutensa jutuissa ovat heikentyneet, joskin tulkinnoissa JSN on pitänyt kiinni peruseriaatteesta. Uusia ohjeita kirjoitettaessa pyrittiin välttämään päällekkäi-

syyttä lainsäädännön kanssa, jolloin luotiin mm. käsite oma kannanotto. Se on osoittautunut epäselväksi ja päällekkäiseksi vastineen kanssa. Muualla ei ole havaittavissa vastaavaa ilmiötä.

Tutkimuksen osat eivät ole täysin yhteismitallisia. Kansainvälinen vertailu kertoi millaisia eettisiä koodeja on Euroopassa ja lähialueilla, mutta se ei kertonut miten niitä tulkitaan ja sovelletaan. Suomen osuudessa tutkittiin koodien sisällöllisen muuttumisen lisäksi tulkintoja Julkisen sanan neuvoston ratkaisuisissa, mikä oli tutkimustehtävässä asetettu tavoite. Vertailu mahdollistaa silti arvioinnin mihin suuntaan suomalaiset eettiset koodit ovat muuttuneet 1995–2007 eurooppalaisten koodien kanssa.

Kokonaisuutena näyttäisi siltä, että hyvän journalismin ideaali malli on säilynyt 12 vuoden aikana melko samanlaisena niin eurooppalaisissa maisa kuin Suomessakin. Neljä tärkeintä journalismin periaatetta olivat samat vuosina 1995 ja 2007: yksilön suoja, syrjintäkiellot rodun, etnisen taustan tai uskonnon perusteella, virheiden korjaaminen, totuudellisuus, rehellisyys ja tiedon oikeellisuus.

Yksilön suojan painoarvo on lisääntynyt niin Suomessa kuin muuallakin. Asia esiintyy aiempaa useammin eettisissä koodeissa ja Suomessa kehitys näyttää samansuuntaiselta. Tämä ei silti ole tapahtunut koodeissa tiedon oikeellisuuden kustannuksella. Kehitys on kuitenkin ollut ristiriitaista, sillä samaan aikaan mainosten ja toimituksellisen aineiston erottaminen on tullut yhä useampaan koodiin, samoin vaatimukset tiedon objektiivisuudesta, tärkeydestä ja olennaisuudesta. Suomessa taas tällaiset kohdat ovat väistyneet.

Vastoin ennakko-oletusta verkkoviestinnästä ja internetistä puhutaan vain yhdessä koodissa (Luxemburg). Suomen JSN on antanut erillisen lausuman, mutta itse ohjeissa aihetta ei mainita.

Kirjallisuus

- Koljonen, Kari & Kunelius, Risto (2005): On vain yhteinen suru. Onnettomuusjournalismin muutossuuntia Kuurilasta Konginkankaalle 1957-2004. *Journalismikritiikin vuosikirja*, s. 34-59.
- Laitila, Tiina (1995): Journalistic Codes of Ethics in Europe. *European Journal of Communication*, Vol. 10(4) December: 527-544.
- McQuail, Denis (2005): *McQuail's Mass Communication Theory*. London: Sage.
- Mäenpää, Jenni (2008): *Muokkausta ja manipulaatiota. Digitaalisen kuvankäsittelyn rajat suomalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä*. Tampere: Tampere University Press.
- Mäntylä, Jorma (2004): *Journalistin etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mäntylä, Jorma (2007): *Totuus markkinoilla. Liberalistinen lehdistöteoria ja John Stuart Mill*. Tampere: Tampere University Press.
- Nordenstreng, Kaarle (toim.) (1992): *Kansainvälinen journalistietiikka*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Piispa, Matti (2004): *Konginkankaan onnettomuus ja liikenneturvallisuus. Tutkimus neljän sanomalehden kirjoittelusta*. Liikenneturva: Tutkimusmonisteita 101/2004.
- Raittila, Pentti (2002): *Etnisyys ja rasismi journalismissa*. Helsinki: Suomen journalistiliitto.
- Syrjälä, Hanna (2007): *Väkivalta lööppijulkisuudessa*. Tampereen yliopisto, Journalismin tutkimusyksikkö, julkaisuja A101/2007.
- Vuortama, Juri (2003): *Journalistisen itsesääntelyn synty, vakiintuminen ja tulevaisuus Suomessa*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.

Verkkolähteet

- Albanian Media Institute, 2007. About Albanian Media Institute. [www-dokumentti]. <<http://www.institutemedia.org/pages/About-ami.html>>. (Viitattu 6.2.2008).
- Danish School of Journalism, 2004. Montenegro Media Institute. [www-dokumentti]. <[http://afdelinger.djh.dk/international/stories/storyReader\\$124](http://afdelinger.djh.dk/international/stories/storyReader$124)>. (Viitattu 6.2.2008).
- European Journalism Centre. Ei päiväystä. Media Landscape – France. [www-dokumentti]. <http://www.ejc.net/media_landscape/article/france/>. (Viitattu 6.2.2008).
- Irex. Media Sustainability Index. [pdf-dokumentti]. <http://www.irex.org/programs/MSI_EUR/2005/MSI05-Azerbaijan.pdf>. (Viitattu 6.2.2008).
- JSN. Julkisen sanan neuvosto. <<http://www.jsn.fi/>>
- Media Accountability, Journalism School of Missouri University <<http://www.media-accountability.org/>> (Viitattu 6.2.2008).
- Media Monitoring Agency. Ongoing Programs, Consolidation of the Convention of Media Organizations. [www-dokumentti]. <http://www.mma.ro/Framesets/Eng_Programs.htm>. (Viitattu 6.2.2008).

Liite

Kaikki koodeista löydetyt periaatteet 2007

Luokkien suomennokset

I: Vastuu yleisölle

1. Tiedon totuudellisuus

- A. Totuudellisuus, rehellisyys, tiedon oikeellisuus
- B. Tietojen tärkeys, olennaisuus
- C. Tietojen monipuolisuus
- D. Tietojen objektiivisuus
- E. Faktojen ja lähteiden tarkistaminen
- F. Virheiden korjaaminen
- G. Velvollisuus julkaista lehdistöneuvoston lausunnot

2. Tiedon selkeys

- A. Faktojen ja mielipiteiden sekä olettamusten erottaminen
- B. Mainosten ja toimituksellisen aineiston erottaminen
- C. Harhaanjohtavan ja valikoivan uutisoinnin kielto
- D. Otsikoiden ja tekstin vastaavuus
- E. Lähteiden mainitseminen

3. Suuren yleisön etu ja yleinen etu

- A. Toiminta vallan vahtikoirana, yleisön oikeus tietää
- B. Ilmaisunvapaus, puheen, kommentoinnin ja keskustelun vapaus
- C. Yleisön oikeus esittää mielipiteitä
- D. Ihmisarvojen kunnioitus

4. Vastuu yleisen mielipiteen muodostamisessa

- A. Vastuu kaikesta uutisoidusta
- B. Syrjintäkiellot rodun/etnisen taustan/uskonnon mukaan
- C. Hyvän maun kunnioittaminen, hyvän kielen käyttäminen
- D. Yhteisten arvojen kunnioitus
- E. Rikosten ja väkivallan ihannoinnin ja yllyttämisen kielto
- F. Muiden valtioiden ja kansakuntien kunnioitus
- G. Päihteiden ihannoinnin kielto

II. Vastuu lähteille ja haastateltaville

5. Tiedon hankkiminen ja esittäminen

- A. Rehellinen ja asiallinen tiedonhankinta
- B. Tekijänoikeuden ja sitaattioikeuden kunnioittaminen
- C. Embargon kunnioittaminen
- D. Lähteen oikeus tarkistaa antamiensa tietojen oikeellisuus
- E. Herjauksen, solvauksen ja perusteettoman syytöksen kieltö
- F. Vastineoikeus

6. Lähteiden loukkaamattomuus ja lähdesuoja

- A. Yksilön suojia
- B. Vaitiolovelvollisuus ja lähdesuoja
- C. Erityisharkinta uutisoitaessa rikoksista ja onnettomuuksista
- D. Lasten, vammaisten ja ymmärrykseltään alentuneiden erityiskohtelu
- E. Oikeudellinen syyttömyysolettama

III. Vastuu valtiolle

7. Valtiollisten instituutioiden kunnioittaminen

- A. Velvollisuus noudattaa lakeja
- B. Valtion etujen ajaminen

63

IV. Vastuu työnantajalle

8. Lojalisuus työnantajaa kohtaan

- A. Kielto käyttää toimittajan asemaa henkilökohtaisten etujen ajamiseksi
- B. Työskennellä ammattikunnan maineen hyväksi
- C. Työpaikan sääntöjen kunnioittaminen
- D. Jutun myyminen usealle julkaisijalle

V. Ammatillinen identiteetti

9. Yleiset oikeudet ja kiellot

- A. Lahjusten tai muiden etujen vastaanottamisen kiellot
- B. Ulkopuolisen vaikutuksen sallimisen kieltäminen journalistisessa työssä
- C. Oikeus vapaaseen tiedon keräämiseen
- D. Oikeus arvostelun vapauteen
- E. Lehdistön vapaus

10. Riippumattomuus julkisesta vallasta

- A. Taistelu sensuuria vastaan

- B. Riippumattomuus julkisesta vallasta
- C. Vaitiolovelvollisuus ja lähdesuoja

11. Riippumattomuus työnantajista ja mainostajista

- A. Oikeus kieltäytyä vakaumuksen vastaisesta tehtävästä
- B. Oikeus kieltäytyä eettistä koodia rikkovista työtehtävistä
- C. Oikeus kieltäytyä hyvää journalistista tapaa rikkovista työtehtävistä
- D. Journalistiset tekijänoikeudet
- E. Oikeus kunnon palkkaan ja /tai työolosuhteisiin
- F. Oikeus ottaa osaa työpaikan päätöksentekoon
- G. Velvollisuus taistella tiedonvälityksen keskittymistä vastaan
- H. Mainosten ja toimituksellisen aineiston erottaminen

VI. Toimittajan ammatillisen aseman suojaaminen

12. Toimittajan ammatillisen aseman suojaaminen

- A. Velvollisuus työskennellä journalismin maineen hyväksi
- B. Velvollisuus noudattaa eettisiä koodeja
- C. Ammatin erityisen yhteiskunnallisen aseman painottaminen
- D. Eturistiriitojen välttäminen; journalismin ja muiden aktiviteettien yhteensovittamattomuus

13. Toimittajien ammatillisen yhtenäisyyden suojaaminen

- A. Tekijänoikeuden ja sitaattioikeuden kunnioittaminen
- B. Ammatillisen yhtenäisyyden ja reilun kilpailun suojaaminen
- C. Ammatillisen järjestäytymisen kunnioittaminen

Yhteensä 63 sääntöä

Tiivistelmä

Toimittajien eettisiä ohjeita eli journalistieettisiä koodeja on ollut lähes sadan vuoden ajan. Miten ne ovat muuttuneet, erityisesti viimeisen parinkymmenen vuoden aikana, kun EU yhdentyy, uusia valtioita on syntynyt ja rajoja muuteltu?

Tässä tutkimuksessa vertaillaan journalistien eettisiä koodeja 1995–2007 Euroopassa ja lähialueilla sekä Suomessa. Mukana on 49 koodia 46 maasta. Niistä etsittiin kaikki sisällölliset periaatteet ja pyrittiin löytämään yhdistäviä sekä erottavia tekijöitä. Suomesta tutkittiin 415 Julkisen sanan neuvoston ratkaisemaa kantelua 2002–2007. Tavoite oli selvittää miten JSN:n tulkinnat ovat muuttuneet uusien Journalistin ohjeiden astuttua voimaan 2005. Vertailukriteerit olivat samat kuin kansainvälisessä osuudessa.

Raportissa kerrotaan miten journalistien eettiset periaatteet ovat muuttuneet 12 vuoden aikana Euroopassa ja lähialueilla. Samalla selviää mihin Suomen Journalistin ohjeet sijoittuvat kansainvälisessä vertailussa.

